

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND :

**J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgewer,
A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga,
W. Reiman, J. Tõnisson**

1913

Kaheksas aastakäik

Nr. 11

Eesti Kirjandus nr. 11.

Sisu:

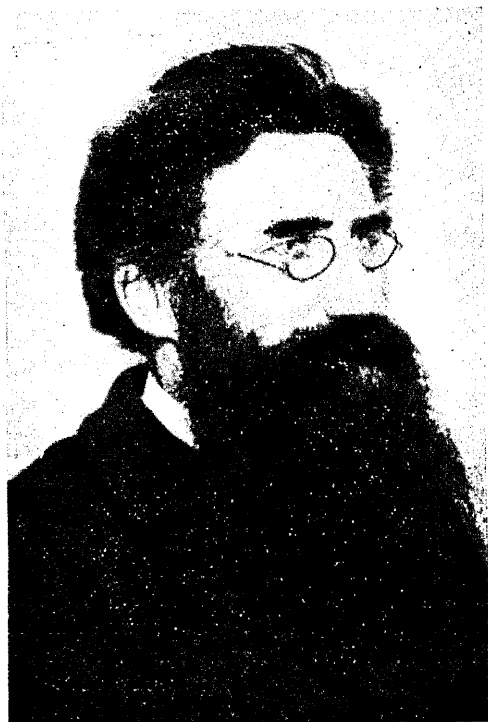
- A. J ü r g e n s t e i n, Jakob Pärni seitsmekümnenda sünnipäeva puhul.
(Pildiga).
- V. G r ü n t h a l, Mõned jooned keele ajaloost.
- M. K a m p m a n n, Impressionistlik uusromantismus mujal ja meil.
- W. R e i m a n, Eesti kohanimed.

Kirjanduse ülevaade:

Joh. Aavik, Eesti õigekeelsus ja keele ilu küsimus (vastuseletuseks hra Jõgeverile ja hra Jõgeveri vastus hra Aavikule).

Veel Chr. J. Petersoni pildi puhul.

Bibliografia: a) raamatud, b) Eesti ajakirjandus.

Jakob Pärn.

Jakob Pärni seitsmekümnenda sünnipäeva puhul.

(18. okt. 1913.)

See oli ilus ja armas aeg meie rahva elus, kus Jakob Pärni „Oma tuba, oma luba“ ilmus. Aleksandri II. uuendused olid Venemaal üsna uue õhukonna loonud. Talupoeg oli inimeste sekka tõstetud laialisel Venemaal. Ka meil sündis tol ajal teine vabastamine, mis esimesele 50. aasta eest palju järele ei andnud: talupoeg pääsis teoorjusest ja mõisa rõhuvast eestkostmisest, sai omavalitsuse vallas, oma kohtu ja kooli, võimaluse oma pinnal oma toas oma loaga elada. „Meie asjad lähvad edasi!“ kirjutas 1861 J. Jannsen „Perno Postimehes“. „Pärispõlvest priiuse sisse, teoorjusest rendi peale, ja rendi pealt pärisomanduse sisse, nii pea, kui Jumal kedagit aitab“... Ja 1863 kirjutas ta: „Ilma põlluta on Eesti rahvas iga keelega ilma põhjata, ja seda ei peaksime iial silmast kautama“.

Kodumaa pinna tagasivõitmine võõraste käest, kui ka mitte mõõgaga, vaid töö ja vaevaga — see oli õigusega ärkamise aja tugevam mõte ja aatelisem püüd. Oli ju selle pinna kaotamine 600 aasta eest rahvuslase õnnetuseaja rajanud, kaotatud pinna tagasivõitmine oli uue tõusuaja alustingimine. Ilma põlluta on rahvas ilma põhjata, seda ei tundnud mitte üksi Eesti esimese avaliku häälkandja toimetaja vähe poliitiline pea, seda tundis loomusunniliselt iga ärksam eestlane.

See mõte on meie tol ajal ärkavas omapärasel ilukirjanduses oma tugevama õie ajanud, Jakob Pärni jutu „Oma tuba, oma luba“, mis ka esimese täielikuma kujutuse meie noorest ärkavast elust Soome vendadele Soome ümberpanekus viis.

Ja selle oma toa ümber punus kooliõpetajast ilukirjanik terve pärja veidi pealetikkuva sihiga, konarlise keelega ja ebaülmarguse kompositsiooniga juttusid, mis näitama pidid, kuidas oma toas oma loaga elati, palju enam veel, kuidas seal tema arust pidi elatama.

See oli aeg, kus meie ärkav ilukirjandus veel rahvaeluga ja vaimuga tihedas ühenduses oli, selles vastastikusel mõjuvahekorras, kus rahvaelu kirjanikule aineid kätte andis, mis kirjanik kunstitööks püüdis ümber luua, kus rahvale tuleviku tarvis mõtteid ja sihtisid anti. Siis ei püütud mitte suur olla eitamises ja vaimurikkas söövas arvustuses, vaid tugev olla viljakais positivilistes mõtetes. Isegi niisugune vaim, nagu C. R. Jakobson, kes just vaan ja iganenud eluvormisid maha lõhkus, seadis oma „Arthur ja Annas“ vana aja moonutusele Otmar v. Altfussile uue aja positiviliste vaadetega Arthuri vastu.

Pärni sulg puhkab nüüd juba kauemat aega. Ajad on muutunud. Meie oleme kirjanduses nõudlikumaks läinud. Ei rahusta meid enam Pärni aegsed naivsed kunstivormita külajutud. Meie nõuame ilusale mõttele ilusat kuju, hoolega väljatöötatud stiili.

Meie oleme aga vaesemad oma mõtete ja tunnete poolest kui enne. Ja nagu meie enne mõtte kõik kõigis arvasime olevat ja vormi hooletusesse jätsime, nii loodetakse nüüd tihti vormist ja stiilist kõik. Meie käime võõrsil mõtteid ja eeskujud otsimas ja pigistame silmad kinni selle eest, mis meil omal ilusat ja suurt on. Suure väärtusega kunstitöösid ei ole meie oma vormikultusega niisama vähe jõudnud soetada, kui ennem. Ei ole meil siis ka mingisugust õigust iseteadlikult ülevalt alla endiste kirjanikkude ja kirjanduse peale vaadata. Vaid tänumeelel mõtleme täna tagasi mehe peale, kes ühe inimesepõlvele kunstipõllul seda on pakkunud, mis tema nõudmistele vastas.

Jakob Pärn võib oma üksildusest, väikesest Läti linnast, heameelega oma elutöö peale tagasi vaadata. Noor põlv on vaheajal „Europas“ ära käinud ja ei kõnele enam nii halvakspanevalt meie „külakühmakusest“. Jälle tagasi oma looduse rüppe, oma rahva sekka! kõlab ikka tungivamalt hüüd. Jälle tõuseb arusaamine meie kodupinna tähtsusest meie rahva tuleviku kohta. Ja kes sellest aru saab, see võtab heameelega „Oma tuba, oma luba“, „Musta kuue“ ja teised Pärni jutud kätte ja läheb vaimus nendesse aegadesse tagasi, kus oma tuba ja oma luba nooruse palavuses armastati.

Soovime vanale auuväärt kirjanikule, selle aja elavale tunnistajale ja tutvustajale lahketa ja rõõmsat eluõhtut, mis temale see tunne peab andma, et ta oma aja esimeste meeste seas on seisnud ja sellega kõikidele aegadele elanud.

A. Jürgenstein.

Mõned jooned keele ajaloost.¹⁾

4

V. Grünthal.

Varemalt, Eesti Kirjanduse 1911. X-s numbris, oli esitatud, lühidate joondegaga, Soome-Ugri keele, — selle arvata esikeele foneetika, häälekava, millest muude seas ka Eesti keel aasta tuhandese arenemise kaudu on kujunud ja seesuguseks muutunud, kui ta meie päivil on. Lõpus oli ka mõne ütelsega puudutatud sõnaõpetuse iseäraldusi ühes sünnituse lõppude ehk liidete arenemisega ja, peale muu, samuti mõnda lauseõpetuslikku nähtust.

Nüüd jääks sest esikeelest kõneldes järele mõned seletused sõnastiku kohta teha, selle osa kohta keeles, mis nii ütelda enam ainelist, materjaalist osa edustab.

Kõige pealt mõned sõnad rahva enese nimetuse kohta. On tuttav, et Eesti rahvalgi ajaloolisel ajal veel oma pärisnime ei olnud. Ei ole siis ime, et niisugust nimetust esi-aegadelgi asjata otsime selle rahva juurest, millest kõik Soome sugu rahvad välja on haarunud. Nii on lugu peaaegu kõikide looduserahvastega olnud. Sakslastegi nüüdne pärisnimi deutsch, Vana-Saksa keeles tiudisk ei ole muud kui lihtsalt rahvalik, rahvapärane. Primitiivistes oludes nimetati end, nagu see loomulikgi, lihtsaks inimeseks, rahvaks, muud vahetegemist või eraldamist iseäralise pärisnimega ei olnudgi tarvis; see tarve sündis alles pikkamisi, aegadg kestes, kui läbikäimine eriliste rahvaste maailmas tihenes.

Soome-Ugri esialgne rahvas kutsus siis arvatavasti end samuti lihtsalt inimeseks, või rahvaks, inimesteks par excellence, eriti. Meil ei ole teada, kui vana meie nimetus, sõna inimene on. Kui ta Samojeedi keeles esineva samakõlalise nimega peaks keeleajalooliselt kuidagi ühendatav olema, oleks see nimetus põline vana. Või jälle, rahvas nimetas ennast lihtsalt meh eks — meheks sellepärast, et mees sõdurina ainuüksi loetavat väärtust edustas, mida naine nähtavasti algupärasest ühiskonnas mitte ei olnud. Võrreldagu selles mõttes uuemaegist Romaani keelde nimetust homo — mees ja inimene ühtlasi. Kui kõik tähised ei peta, on see sõna mees veel meiegi päivil paari Soome-Ugri hõimu pärisnimetusena. Nii kutsuvad vogulid endid Siberis m a n s i nimega, mis, kõike tõenäolisust mööda, sama tüvi on kui meie mees — meie mees sõna oleks

1) Kirjaniku kirjaväis muutmata. Toim.

sest kujust võinud nii saada, et ninahäälik n ära kadus ja ühtlasi vokaali pikenemise ee kujul alale jättis —, sõna ise näikse tegemises olevat kuidagi viisi samakõlalise nimetusega Indo-Germaani keeltes, võrd. Vn. Sl. muž g. meža, Saksa Mensch jne. Sama nimetus näikse kõigiti ka ungarlaste pärisnimes magyar peituvat, nimelt selle esimeses osas magy [a]-. Igatahes näikse sel sõnal, kui see peaks laenolema, kaugele ulatav kultuurajalooline tähtsus olevat. See on nähtavasti üks neist põlistest vanadest sõnadest, millel Indo-Euroopa keeltega tegemist, olgu nii et see laensõna on, või jälle põline vana ühis-sõna. Kõigiti teeb ta võimalikuks kinnitada kokkupuutumist soome-ugrilaste ja indo-germaanlaste vahel, seda kõikide muude sõnaliste ühtepidavuste kõrval, mis sama asja tõendavad. Või kes teab, ehk on võimalik selle nagu teistegi ühiste sõnade varal oletada, et mingisugune varane ühisside mõlema rahvarühma vahel on valitsenud juba eelajaloolisel aegadel, mingisugune esialgne kauge sugulus, nii et Soome-Ugri haar üks kauge Indo-Germaani suguvõsa oleks, kui mitte mingi segarahvas Aasia ja Euroopa, Mongoli-Tatari ja Indo-Germaani tõu vahel, sest et Soome-Ugri keeltes ja arvatavasti rahvusteski kõigiti mõlemale sugulasi elementisid esineb. Lausunud oletus vanast ühissidemest Indo-Germaani hõimudega, arvatavasti kõige idapoolsematega, arjalastega, näikse veelgi seda väärdavam, uskuma panevam, et Soome-Ugri rahvaste nimetuseksena ka veel teinegi Indo-Germaani keeltega tegemises olev nimetus esineb. See on see nimetus, millega endid Volga ja Permi hõimud, mordvalased, čeremissid, sūrjäänid ja votjakid kutsuvad ja nähtavasti kutsunud on varā lõppenud Merja ja Muromi hõimud. Mord-, Meri, Mara, Mort, Murt kõik nähtavasti tegemises Irani Zend. sõnaga m a r e t a, Sansk. marta sõnaga, mis surelikku, inimest tähendab, vrd. Lad. mortalīs. Selgi nimetusel on ehk suure kandvusega kultuurajalooline tähendus vanema Soome-Ugri rahva ajaloo selgitamises, kuna see suurele osale Soome-Ugri hõimu juba õige vanasti ühine nimetus näikse olnud, olgugi et ta küll vaid ühele osale, mordvalastele, pärisnimetuseks on saanud. Suguvahe tegemiseks ei tarvitatud esikeeles siis nimetust mees —, see näikse ehk misgi eugeenilisem suursugusem nimetus olnud —, vaid ühte teist, mis meiegi nüüdses keeles mõnena sünnitusena on alale jäänud. See oli koi, alal meie sõnades koer, koeras, isane peni, isane kanep — koi kujul mehe tähendusena on ta veel olemas Obi hõimude keeles — mis teiselt pool jälle tege-

mises on Obi ugrilaste xum — tüvega, mees, h u m lunt isa part, mis Samojeedi keeleski leidub, võrdl. ka Ungari h i m, isane loom. Mehe, ehk enam austavamaks nimetuseks oli samuti teine Indo-Germaani keeltega tegemises olev sõna u r s o — samast tüvest on saadud meie orikas, Soom. o r a s a, ori täkk; ka v a r s, Soom. v a r s a näikse kuidagi viisi samasse rühma kuuluvat. Soomlased annavad omile kangelastele nüüdgi urho — nimetuseks, ja samuti nimetavad ungarlased oma herrat ù r, ura — nimega. Viimasest järeldest näikse see algkeeles olnud olevat mingisugusena aunimetusena isiku kohta, kelles mehisus kõige silmapaistvamalt oli edustatud. Vastena emase looma ja samuti inimese kohta oli tarvitusel sõna, mis n a i tüvena meie sõnas n a i n e alale on jäänud, võrdl. Ungr. n é, n ö, naine n ö s t v é n y, emane, samuti n á s z, naiseks võtma, Vog. n á j, n a j naine, Ostjak. n á j. Seegi tüvi on õige põline vana, ja on nähtavasti ühine suurele hulgale Aasiagi keeli, ta esineb muu seas ehk Heebrea keelesgi. Sama tüvi ilmub meile ka Soome sünnituses n a a r a s, emane loom, võrdl. sellega Ungari n ö s t v é n y eelpool; viimane osa on kuidagi koiras analoogial moodustunud ja nii oleks n a a teisend n a i tüvest. Põlised vanad ja kaugele ulatavate sugulustega on küll need sugu vahetegevad nimetused, mis alal on i s a n e ja e m a n e, i s a ja e m a nimetuses; viimased on varakult eriti pereliigete eralduseks tarvitusel olnud, kust nad ehk mujalegi on lagunud. Nad esinevad kogu Soome-Ugri keelkonnas, vrdl. Soome i s a, e m o, e m a, e m a n e — ka veel loomade nimetustes e m i s, nagu sellevastena eelpool o r i k a s ja o r i, täkk —, kes teab, ka Soome adjektiiv iso suur, võrdl. ka Ung. e m e e m a l o o m, Ostj. P. i m i, Ostj. L. i m ə, i m i naine, ö s e s i v a n e m, Ung. vanas keeles i s e m u c u t meie isa veel alal hoidunud. Kuid ka Samojeedi keeles — e m a, naine; * ä m ä, ema, ä s s e, e s e, e s, i s a. Veelgi enam, nad esinevad suures hulgas Mongoli-Tatari keeli, Čuv. a m a, e m a n e, e m a; Mong. e m e, naine; Mand. e m e, e m a; Türg. Jak. ä s ä, vana isa, Čagat. a s i, isa ja samuti, mis veelgi imelikum, Semiidi keeldes, vrd. Heebr. ' e m, e m a, ' i š mees, naisemees, keegi, igaüks.

Lapsi, keda sel ajal üleüldse näikse selle nimega nimetatud, millega neid ungarlased veel kutsuvad: g y e r m e k — tüvi on sama kui n o o r, vrd. Ostj. L. n ä w r i m, P. n á u r ə m Kond. Vog. n á u r, Põhj. n á r, Jüngling, siis nii sama kui seda germaanlased oma sõnaga Junge tähendasid, — kutsuti ehk ka p o e g nimetusega.

Me näeme siin taas, kuidas meespoolsele jällegi eelõigustatud seisukoht antakse, kuna nende nimetus ühisnimena, üleüldisnimena tarvitatakse, nagu seda meiegi päivil tehakse, kui näituseks kõneldakse linnu poegade, või vähemate loomade sigitustest. Võrdl. p o e g, Soom. p o i k a, Sürj. V o t j. p í, V o g. p í (p i γ e m minu poeg, p i γ ä ta poeg) Ung. fi (fi ú). Laps sõna, mis nähtavasti palju hiljemini tarvitusele tulnud, ta ilmub alles Mordva keeles l'efks — kujul, näikse algusest saadik ainult inimese kohta tarvitatud, kes teab algupäraselt olles mingisugune nimetus imeva lapse kohta. Võrdl. ka Mordva l o f t s a piim, ühendatav meie l ü p s a sõnaga. Kes teab on sõna algupäraselt l ü p s - m i s t ja ühtlasi ehk i m e m i s t tähendanud, või taas nii, et esimene teisest on arenenud; imejaks nimetavad ungarlased nüüdgi oma rinnalast, — csecsemö, õieti nisaimeja. Muidu võiks veel ses ühenduses tähendada, et e m a ja i m e m a kahtlemata võivat teine teisega tegemises olla, kes teab nii, et esimene teisest on saanud, võrdl. Ladina mamma, rind ja siit ema. I m e m a tüvi esineb muidu nii sama laialt kui sõna ema, väljaspoolgi Soome-Ugri keelkonda — võrd. Ostjak. ä m ə m, Ungar. e m i k, imeb, Türg. Ć a. Osm. ä m, Kirg. e m -; Tat. ém -; Bask. i m. Kuna meil üleüldine nimetus isase järeltuleja kohta, poeg, leidub juba esiajast, Soome-Ugri ajast, puudub, selle vastu, ühine põline vana naispoolse lapse nimetus, sest t ü t a r on palju hilisemast ajast, kõige ennemini Mordva ajast. Võimalik, et tütarlast, tütart sel ajal veel sama sõnaga on kutsutud kui see, mis meie n e i d, n e i u tüves on alale jäänud. Nii tähendabgi veel Sürjään. V o t j. n y l ühtlasi tütart ja neidu, tütarlast. Mis muidu tavalistesse isa kohta tarvitatavatesse nimedesse puutub, siis on need kõik esikeelesgi leidunud, otsustades selle järele, et nad peaaegu kõigis nüüdis Soome-Ugri keeldes esinevad. Nii on lugu isaga, millest eelpool jutt oli, nii t a a t sõnaga, nii a t t nimetusega. Taat tüve vastavad Ugri keeldesgi t ä t, a t t i Soom. ä t ä, ä t t ä, a t t i Lap. ä ä t ' t ' s ' e, Mord. a t ' a vana mees, Ungar. a t y a isa, Ć er. a t ' s a; ä t ' ä. Võrdle samuti Samojeed. a t ' a, poolepöördes; Türg. Ć ag. Osm. a t a; Ć uv. a t ' t e, ka Gr. αττα, vanemat inimest kutsudes, nooremate poolt; Lad. a t t a, isa, vana-isa; Goot. a t t a, isa, Vn. Pr. a t t o, Vnsl. o ть сь. Huvitav on seegi, et ema kohta sugugi nii palju nimetusi ei esine kui just isa kohta, otse sellevastu, mida ootaks. Ka õ e ja y e n n a kohta ei ole sest ajast kindlaid nimetusi. Need

nimetused, mis meie nüüdses keeles tarvitusel, on palju hilisemast ajast pärit, osalt vähemast küll laenud võõrsilt, nagu kindlasti on lugu sõnaga *sōs a r*, mis seegi Mordva aega võib tagasi ulatada, võrd. *Mord. s a z o r*, sõna on laen kustgi Iraani keelest. Sellest asjaolust on mõned järeldanud mingisuguse abieluliste sidemete vallalisuse, kui mitte otse proomiskuiteedi kohta algupärasest Soome-Ugri rahvaste ühiskondlikus elus. Nähtavasti ilma põhjusega. Mingi perekond, olgu missugune tahes, pidi sellesgi primitiivses ühiskonnas olema. Mis moodi seda perekonda kutsuti, on võimata ütelda, sest meie nüüdne pere nimetus ei näi vanem olevat kui kokkupuutumine Leedu-Läti hõimudega, kust see nimetusgi näikse pärit olevat. Võrdl. Läti *p e r e t*, hauduma, Leedu *pereti*; Ungari keelne *család* on samuti hiline laen Slaavi keelest. Võib olla on ehk *k o n d*, algupärasest tähenduses vägi, hulk, võrd. Ung. *h a d*, sõjavägi, veel sel ajal mingisugust perekonnalist ühtsust tähendanud. Selles ühiskonnas on kahtlemata veresugulus, nagu igalpool primitiivistes ühiskondades, õige tähtsat osa etendanud, nii et sugulasi või perekonna liikmid vere lähesuse seisukohast liigitati. See oli mis vahet tegi oma ja vaenlase vahel, mis üheverelased ühte liitis, tõsisena tõu kandjana, ja nad vaenlastest, võõrast verest lahutas ja vastakute seadis. Huvitavad on selles mõttes veel mõned ungarikeelsed perekonna liigete nimetused. Nii kutsuvad magyarid vanda-õde veelgi ühishimega *t e s t v é r* — ihuveri; vanda üksikult — *f i v é r* — poegveri ja õde — *n ö v é r*, naeneveri. Perepää, piiramata võimuga, oli *i s a*, *a t t*, *t a a t*, mis vist kõik ehk algupäraselt mingi iseäralist pereisa kohta valitsenud suhet, vahet, tähendasid, kes teab ehk niigi, et isa, seegi põline vana ühishime Euroopa Aasia rahvaste seas, mingi kaugemat, respektiivamat nimetust tähendas, kuna *t a a t* ja *a t t* lähest vahekorda avaldasid, kui mitte need eraldi isa ja vanaisa vahe tegemiseks ei olnud, nagu meilgi vahet tehaks taadi ja isa vahel, paiguti. Viimaste mõlemate kohta, nagu ka eespool võrdlustest selgunud, olgu tähendatud, et nad juba kõige vanemis Indo-Germaani keelses esinevad ja nii olles siingi mingi kultuurialist muinasaegist ühtsust teavad. Emal näikse mõnes keeles tavalise kõrval veel teinegi nimetus olnud, nagu Ung. *a n y a*, Mordva. *a v a* osutavad, kahtlemata seegi mingi lastekeelne lalisemise teisend sõnast *ema*. Sõna esineb muidu peaaegu samasena, *a n a* kujul, Türgi-Tatari keelses. Võrdl. Čag. Osm. *a n a*, võrd. siisgi ka Lap. *ā n n a*, kõnetluse sõnana, Vog. *ā n̄*, *ā n̄ ā k w ə*, vanaema — ja võib ka

säält olla saadud, alles hiljemini. Kui kaugele meie samuti ema ja rinna kohta tarvitud nänn, vörd. Soom. nänni, rind, nisa ulatab, on raske otsustada. Vaevalt on nimetustel lell, sötse, tãdi seda piiratud tähenduse ringi olnud, mis nüüd, ehk need sõnad küll ise vähemast Mordva aega tagasi ulatavat. Kuida onu, vörd. Soom. eno: ga lugu, on veelgi küsitavam. Mis aga võimalik kinnitada, on see, et vahet on tehtud vanemate vendade ja õdede ja nooremate omade nimetuste vahel, nagu see veel nüüdgi on viisiks Ungari keeles, kus vanemat venda, bãtya: ks ja nooremat õcs nimega kutsutakse, nagu vanemat õde ka néne ja nooremat húg, osalt kahtlemata selle alalhoidva mõju tõttu, mis Türgi keel sugulaste nimetustes Ungari keele kohta ehk on avaldanud. Võib olla, et ongi esialgu ainult niisugusid vahetegemisi olnud, mille tõttu üleüldised vend ja õde nimetused oleksid puudunud esialgsest ühiskeelest. Et selles ühiskonnas juba mingi sugu ühiseluline, abieluline järjestus valitses, ei ole kaheldaval. Seda tunnistavad niisugused abielu vahekorda tähendavad nimetused kui väi vörd. Soom. vävy, Lap. viv, vivva, Čer. weŋe — Ostj. veŋ, wèŋ, Ung. vő, vörd. ka Sam. vi, minija vörd. Soom. miniä; Lap. mañ, maññē; Votj. meñ, (it'si — meñ pruut, mõrsja; it'si väike), vörd. ka Sam. mēji, Ung. meny, mis nimetused nii hästi nüüdsid mõisteid kui ka peigu ja mõrsja tehk tähendasid. Viimased kui keerulisemad mõisted on hilisemad — ka Soome sulho, sulhanen, peig, võrreldav meie sula sega, mis ehk seegi mingisugu Leedu-Slaavi laen näikse olevat, vörd. Slaav. sluga, millest ka Ungar. szolga sulane — viimane sõna mõrsja on kahtlemata Leedu-Läti keelest saadud laen, kuna esimene mingi hääle teisend poeg sõnast tunnukse olevat. Mis moodi naine võeti, kas ostmise või tõmbamise teel, on raske ütelda.

Kui ühendus minija ja Mord. mǎñems, mēñems losreissen, sich befreien peaks ehk õige olema, siis langeks otsus küll tõmbamise kasuks, mis iseenesest ka väga tõenäoline arvamine on. Ja nii oleks siis valitsenud eksogaamia, väljaspoolne abielu naisteröövimistega nagu seda elavasti Siberi ugrilaste rahvapärased eeposed veel kujutavad. Selleaegse ühiskondliku olukorra kohta tähtis on samuti suguluse nimetused, mis meil puuduvad, kuid Soome keeles leiduvad. Need on appi, anoppi, ai ja ämm. Vörd. Čer. owo, Ostj. ūp, ūp, òp; Vog. apa, up; Ung. ip, ipa — ja Vog. Ostj. anəp, Ung. nap, napa.

Selle algupärase rahva eluviisi ja sotsiaalse olukorra määrasid suurelt osalt kliimaatilised olud ühes geograafiliste tingimustega, nii sama nagu ehk enamalt pärandatud edasi antavad kalduvused ja kombeks saanud harjumised.

Kliima, seda tähendas ilm, võrd Soom. ilma, Vog. elm, esialgu taevas, siit ilm, — oli võrdlemisi põhjapoolne, maa — seegi sõna on põline vana ja esineb kõigis keeldes, eriti alalhoidununa Ugri murretes, võrdl. P. Vog. mā, Kon. ma —, oli niisugune, kus palju metsa ja jooksvid vesi leidis. Nii on üleüldine puu nimetus muinasaegne, võrd. Čer. pu; Sürj. Votj. pu; Vog. pa ja Ung. fa, kuid ka Sam. pea, p'a, fā. Puu kohta on veel võrdlemisi vanul aegul teisigi nimetusi leidnud, nagu Mord. puu nimetus čufta ja Soome huhta kütismaa näikse tõendavat — viimaste sõnade arenemine on sama kui see, et kaska tähendavast Ühis-Soome keele sõnast Soome keeles kaski, tähenduses kütismaa, on tulnud. Milles need vahed on olnud, ei ole enam võimaluse piiris kindlaks teha. Igatahes on aga huvitav seda konstateerida, et puu nimetus seegi väljaspool Soom.-Ugri keelkonda ulatab. Samojeedi ühte pidavusest oli eespool kõnet. Türgi-Tatari ma-tüved ja Indo-Germaani b-ega algavad samakõlalised — Võrd. Saksa Baum — ja Soome Ugri sõna on kõigiti enam kui lihtne ühte sattumine. Siingi peituvad alles selgitamata salapärased ühisidemed; ainult see on küsitav, kuidas neid mõista. Puu liikide hulgas on pääasjalikult põhjapoolsed tõud ühiste nimetustega edustatud. Nii kõige päält kuusk, Lõuna murdes kuus Soome kuusi, Mord. kuz — Čer. kož — Per. kooz, Irt. Ostj. Surg. köt; edasi (mänd) pedajas, Soome petäjä, Čer. pündžö, Sürj. požum, Votj. pužim, Mord. pitše, Ung. fenyö; toom, Soome toomi, Mord. Er l'om, M. lajme, Čer. lombö (bo-puu), Sürj. l'öm, Vog. l'am, Ostj. um, l'um; võib olla ka kõiv, (kask), Soom. koivu, võrd. Mord. kivgèr toht, Čer. kogi, kes teab ehk pihlgi Soom. pihlaja, Mord. M. pizāl, Mord. Er. pizel, Čer. pizl'e. Kõigiti aga haab, Soome haapa, võrd. Kond. Vog. xap, P. Vog. káp. Igatahes on aga seesugused puud kui tam, võrd. Mord. Čer. tumo, va her, Soom. vahtera, võrd. Mord. ukštor, uštir, Čer. vašt ar hilised, vast siis tundma õpitud kui lõuna poolistesse osadesse, Volga maade keskkohale tuldi, nagu samuti nimetused pärn,

pähkina, lepp, paju, saar, sõstar ja õun. Suur hulk neist puu nimedest esineb vast Mordva Čer. keeleühtluses nagu näit. pähkel, võrd. Soom. pähkina, edasi Mord. M. päšt'ä; Mord. Er. pešče Haselnuss, Votj. puš. Samuti lepp, Mord. lepe, paju Mord. poju — sõstar Mord. sukšterov, ja õun, ubin, Soom. omena Mord. umar võrd. ka Liivi umar. Need on kõik lõunapoolsed puusordid, mis sääl ei ole edenenud, ses ümbruses, kust Soome-Ugri rahvaste algkodupaik tuleb otsida. Osalt näikse nende seas oletatav isegi mingisugusid laenusid väljaspoolt. Nii on küll lugu nimetusega tamm, Mord. tumo võrd. Slaavi dab, gen. deba.

Kuna ilmastik ses maakohas üleüldse põhjapoolne oli, valitsesid külmamad aastaajad. Seda näiksegi tähendavat üleüldise ühine eri keeldesse edasi pärandunud sõnade tagavara, mis seesugusid olusid märgib. Oli olemas kolm aastaaega: suvi, mis ühtlasi kevad ja suvi, sügis, jahedam ja külm aastaaeg talv. Võrdle, Soom. suvi, mis sääl murdeti ühtlasi sula tähendab, edasi Sürj. tuvjs, tuljs, Votj. tuwiš, tuljs, Ostj. L. tawj; Vog. tuw, Ung. tavasz kevad; siis sulas suvi vesi — nii hästi vesi kui sula, võrd. Mord. ved Cer. wüt, Vog. vit, üt, Ung. víz ja Ung. olvad sulama on ühised pärandused, jõed lõid jääkatted päält, algas kalapüük ja üleüldine looduse võrsumine. Kevade ja suve üleminekut oli ilma jaheduse tõttu vaevalt tunda, sellest ehk see, et ei tundunud tarvet olevat vahet teha nende aastaegade vahel. Suvele, mis esialgu tõesti näikse sulamise aega, kevadet, tähendanud, saadi pärast kõrvale paar erilist nimetust, nähtavasti uute mõtte varjutustega. Need olid kevad ja kesa, mis viimane Soome keeles suve tähendab, võrdl. Soom. kesä — suvi; see on ka juba Mordva keeles olnud, võdl. Mord. kiza. Mordva sõna vastet ei ole tänini kaugemates keeldes võidud märgile panna. Edasi, suvi läks üle sügiseks, võrdl. Soome syksy, sykys, Mord. sóks, sókś, Čer. šəžə, šəže; Votj. sizil, Ostj. sōws, Ung. ősz, millal maa peitus lumega — lumi sõna esineb pea aegu kõigis sugukeeldes, samas või sugulastes tähendustes, nii Mord. lov, Čer. lum, Sürj. lum Ung. lom, ungarikeelne lom tähendab härma; rahet sadas — rahet näikse tähendanud sama sõna, millega seda nüüdgi veel Ungari keeles kutsutakse jää — jég, võrd. Mord. jaj,

je, Votj. jē, Sürj. ji, ji, Vog. j̄āηk, l'äη, Ostj. jèηk, jēηk. Sedamaid tuli talv, võrd. Soom. talvi Mord. telé, tala, Čer. tel, tele, Votj. tol, Sürj. tēl; Ostj. тап, tal; Vog. tēl; Ung. tél, millal jõed kinni külmasid, metsad lumitusid ja talvised metsastamise ajad algasid, ühes kalastustega allika kohtades, kuhu kalad surnud vete aegu kokku tungisid. Tuli külm — sõna, mis seegi alles Mordva ajast esineb võrdl. Mord. kel'me, hyydega — Soom. härmaga mida ehk Ungari keelne hídég külm võiks vastata. Maakoht oli, pääle selle, et ta metsane oli, ühtlasi rikas vesistikkudest, voolavatest vetest, jõgedest; seisvid, suuremid järvi ei näi sääl paigu palju olnud, sest et järv sõna vast Mordva Čeremissi keeleühenduse aegu esineb. Võrd. Čer. jár, Mord. járká. Selle vastu aga näikse palju soid leidunud. Jõgi sõna on ka põline vana Soome-Ugri aegne pärandus, samuti kui osalt sõnad, mis vee liikumist ja veel liikumist tähendavad. Võrdl. Soom. joki, Čer. jogem jooksen, jogən jõgi Čer. jõgi, Ostj. P. jogan, L. j̄āwn ja Sürj. ju, Vog. j̄ā Ung. jó, nimedes: kethjoukyzi, 1246 a. kahe, jõe keskel. Pääle Ung. jó kohanimedes, samuti Cerm. jogem jooksen, kuulub siia ka voolama, kõigiti kuidagi ühte seatav Ungari folyó ja folyoni, jõgi ja voolama sõnadega. Niisama vanad on sõnad sūdma, võrdl. Soom. soutaa — tüvi edasi Ostjaki tauta sõnas, edasi vene ja kes teab mõlagi, võrdle Mord. véneš ja mel'edams sūdma. Seda kõik, kuigi samu tüvesid otsekohe ei võida kõige kaugemates Ugri keeldes järele näidata. Võib olla, et siia ka kuulub parv, Soom. pursi — nimetus, mis vähemast kindlaks on tehtud Permi keelde kaudu. Niisama on kogu rida jõe osade kohta käivid nimetusi Soome keeles ja kaugemis sugukeeldes kindlaks tehtud. Nii nagu järv sõna, vesistik nagu sõna ise esineb, kuidas tähendatud, vast mordvalaste ja čeremisside maal, võrd. Mord. járká, Čer. jár. Soo sõna on sellevasta põline muinas-aegne nimetus, ta esineb peaaegu kõigis keeldes, Ugri keeldest saadik, võrd. Sürj. Votj. ti, Ostj. P. tū L. tōw; Vog. tō, Ungar. tó, tava, mis mingi mõistetäiendamise tagajärjel on hakanud järvegi tähendama, kuna laialisema madala põhjase vesistiku kohta laenatud sõna, mocsár käidav on, kõigiti slaavikeelne laen. Võimalik, et soo ühtlasi sood ja laugast, järvetust soos on tähendatud, millest kergesti seletatav vaheldus tähenduses. Et maakoht kivine, mägine

kõrgepoolne, seda tõendavad mõnesugused kallast tähendavad nimetused, mis on mõnes sugukeeles alal. Kuna kivi sõna ühtsus, ta esineb kõige kaugemate Sugu keelsesgi, võrd. Soom. kivi, Mordv. kēv, Čer. kŭ, kŭj, Ostj. keu, kèw, Vog. kău, Ung. kö, veel iseenesest midagi ei tähenda, oléks palju tõendatud, kui korda läheks selgeks teha, et meie sõna mägi kuidagi viisi ühenduses oleks Ungari keelse sõnaga megett, taga, mis Mordva keelsesgi leidub:

mékév tagasi. Kuid see on esialgu ometi liig julge ja ka foneetiliselt vähe küsitav ühendus, et midagi usaldaks hakata selle päale ehitama. Et maakoht põhjapoolne ja soodest kehvi ei olnud, näikse selguvat sellestgi, et marjade nimetuste hulgas mõningad just soopäälsed samast ühisajast päritud on. Võrd. meie poolad, palukas kaju on hiline rahvamoonus palu sõna järke, Soome puolat, sõna mis ka Siberi keelses esineb; samuti murakad, Soom.

muuraimet, võrd. Ostj. mŭrax, d. mōrak. Meri sõna, nagu loomulik, kuna merega kokku ei puudunud, on kõigis pärastpoolistes Soome-Ugri keelses laenatud, ja need laenuid on omast kohast kõik õige huvitavad kultuurajaalooliselt, peegeldes neid suhteid, vahesid, mis naabrirahvastega on olnud. Kuna Ungari keeles leiduv tenger Türgi-Tatari laen on ja osutab ungarlaste kaua ja vara alanud ühisolu tatarlastega, ta tähendab sama asja, on Lääne-Soome keelde merd tähendav sõna meri õige hiline laen, kahtlemata Leedu-Läti keelkonnast saadud. Volga ja Siberi hõimude merd tähendavad sõnad, mis mitte liig noored laenuid ei ole, on huvitavad selle poolest, et nad Indo-Iraani keelses laenuid on ja eelajaloosi, ka muidu sagedasti tõendatud läbikäimisi kinnitavad, läbikäimisi selle rahva edustajatega, keda varastel aastasadel, ehk juba tuhandetel e. K. s., Urali ja Kaspia mere vahemal asus ja kellest osa pärastpoole skythade nimelisena tunti ja kelle järeltulijaks osalt nüüdsed ossetid Kaukasuse mägedes tulevad lugeda. Kõigest oletes ei oldud siis sel muinasajal otsekoheses ühenduses merega.

Et maakoht, ümbrus, kus Soome-Ugri algrahvas asus, mägine, mägede lähedal, näikse igatahes tõendavad üleüldine metalli nimetus Soome-Ugri nüüdistes keelses. See nimetus on vas k, mis on võidud järele näidata peaaegu kõigis sugukeelses ja mille leidumine nii kauges sugulases keeles kui Ungari keele kõik vanuse kasuks tõendab — Ungari keeli kuulub sama sõna vas- (loe: vās) — ja tähendab rauda.

Võrd. Mord. u š k e , v i š k e , traat, Votj j e z , metaallivits, Votj. a z v e š , u z v e š , tina, Vog. v a x , metall, vask, Ostj. u a x , metall. Nähtavasti on asjalugu nii olnud, et selle sõnaga üleüldse mingi metalli tähendati, umbes niisama kui ajas sõnaga Indo-Euroopa keeldes. Et aga vask esimesena metallina tarvitusele tuli, siis oli sõna algupärane nimetus küll vask ja sedamaid metall üleüldse. Sellepoolt kõneleb ka see, et Urali mäed alati teatakse rikkad olnud vase poolest, mida siis ka kõige varemini neil paigul õpiti tarvitama. Nähtavasti lahkusid läänesoomlaste ugriaegsed esiisad veel vaseajal algkodust, kuna ugrilased, nende seas ungarlased, kõige kauemini algkoha lähedusse jäid, senni ajani koguni, mil uus metall raud üleüldisele tarvitusele oli tulnud, mis igatahes enne ungarlaste algkohast välja minekut VII. VIII. aastasajal sündis. Nii seletuks tähenduste lahkumine Ungari keele ja muude keelde vahel. Iseenesest võimata ei ole seegi, et sõna, nagu suur osa kultuura sõnu, põline vana laen oleks, indo-iraanlaste käest, kelle sama metalli tähendav sõna a j e s sugugi võimata ühendada ei ole Soome-Ugri sõnaga. Mägi sõna ehk küll vähe fantastiliselt tunduva ühenduse kohta oleme allpool juba tähendanud. Ja see oleks sel juhtumisel seljataguse sünnistav Urali mägi olnud. Maapinna laadi tähendavist sõnust leidub kivi ja s a v i . Oleme eelpool selle kohta tähendanud, et kivi põlisesena vanana pärandusena kõigis keeldes esineb nagu võrdlustest oleme näinud. Samuti nähtavasti s a v i , võrd. Mord. s o v a n , Per. s u j . Liiva kohta puudub ühine nimetus, seda isegi Lääne-Soome keeldes, võrd. meie liiv, leede, aga Soome hieka, hieta, ehk küll liesi, mis liivast muda tähendab.

(Järgneb).

Impressionistlik uusromantismus mujal ja meil.

M. Kampmann.

Et impressionistlik ilukirjandus elevuse-loomise peale pearõhu paneb ja kunstitöid selle järele mõõdab, kui paljud suudavad elevust äratada, siis peab tähendatud kirjanduse voolus just see luuletõug etteotsa astuma, mis tundelilma kõige sügavamalt puudutab, nimelt tundeluule.

Tõepoolest ongi impressionismuse põhjusvorm lüürika. Selles astub ta jällegi realismusele risti vastu, kes oma loomu poolest ebalüürilik on ja eepikas, iseäranis jutustuses ning draamas oma võitused pühitseb. Realismuse valitsuse ajal kippus lüürika väli kitsaks jääma ja kandis sagedasti pessimismuse õisi. Idealistlikud romantilised tundeluuletajad tarvitasid jälle sagedasti refleksioni karkusid. Kui aga luuletaja refleksioni tarvitab, siis ei ole elevusest enam asja. Impressionistid pööravad mõistuseluuulele selga ja seavad lüürikale elevuse-loomise viimseks ja ainsaks sihiks. Impressionistliku luule olust annab tema lüüriline osa kõige selgema pildi. Siin astuti kõige pealt riimiga, rea- ja salmiehitusega võitlusesse ja nõuti nende asemel vaba rütmust. Riim ja salm viivad luuletaja sagedasti valeteele, sunnivad teda sõnu tarvitama, mis tunnetele igakord ei vasta. Vaba rütmuse abil luuakse siis üksikuid ridasid, mis iseisivad on ja mis üksnes otstarbekohaselt valitud sõnade abil peavad mõju avaldama, nimelt sisemise ülenduse ja paatose sihis. Vaba rütmuse sisu on kõige pealt lüürilik, luuletaja või mõne muu isiku poolt avaldatud tunde, hüüde ehk ka tunnistuse avaldus. Vaba rütmus luules tähendab umbes sedasama, mis recitatiiviline osa ja fantaseeriv stiil muusikas. See on kirgline tunne, mis sõnades ilmub, nimelt nõnda, et hinge terve tundepaisutus ainsasse lausesse, vahest ka ainsasse sõnasse mahutatakse. Olgu siin näituseks Nietzsche „Trümmer von Sternen:“

Aus diesen Trümmern baute ich eine Welt.

Selle välist vormi hävitava lüürika kõrval leidub impressionistlikus luules veel teine radikaalsem uuendus, mis Saksa ajakirjas „Blätter für die Kunst“ Stefan George ja Hugo von Hoffmannsthal poolt soovitatud. Nemad jätavad rütmuse, riimi ja salmiehituse alale, püüavad neisse pealegi veel kindlust ja kristallilikku selgust tuua. Kuid seda on märgata, et nad vähemalt põhjusemõttelikult püüavad loogikalist mõtet võimalikult suurel määral luuletöödest tagandada ja otsekohest muljet, mida rütmus ja riim sünnitavad, iseotstarbeks teha, nõnda et keelehelid meile ainult veel umbes seda tähendaksid, mis muusikahelid. Sellepärast ei pane nad ka oma salmikutesse enam kirja vahemärkisid, vähemalt mitte endises mõttes. Ainult siin ja seal leidub punkt, et ootamata kinnipidamist ära tähendada. Kuid keel ei ole impressionistlike muljete avalduseks mitte nii sünnis materjal, nagu värv ja heli; maal ja muusika võivad siin

hoopis teisiti mõjuda. Sõnadel, salmidel ja lausetel on ikkagi oma loogikalik tähendus, nad tuletavad endiseid üleelamisi meele. Sellegi poolest püütakse sõnade plastikast, nende tähendusest lahti saada ja keelelist muusikat luua. Romani keeled, milles palju helisevaid ninahäälikuid olemas, täidavad seda muusikalist nõudmist hästi, mis pärast sakslane Stefan George hakkas Prantsuse keeles luuletama. Seesugusele keelemuusikale on Verlaine „Sügise laul“, milles tumedad ninahäälikud peaosas etendavad, jäädavaks eeskujuks :

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon coeur
D'une langueur
Monotone.

Salmiku sisu tõlgitsevad iseloomulikud korduvad hääled ka sellele, kes Prantsuse keele sõnade tähendust mitte ei tunne. Vabas tõlkes oleks luuletuse mõte järgmine : „Sügise viiulite pikk nutmine tuule hulumisest täidab (haavab) minu südant monotonilise kurva tundmusega.“

Igast seda liiki luuletusest käib teatav kõlakarakter läbi; nad on teatava põhjustooni järele häälestatud, mis juba oma heleduse, sügavuse, tumeduse ehk teravuse läbi teatavat hinge-elevust peavad lahendama ja kuuljas sedasama elevust looma. „Hõiskehüüet ja leina, süledust ja kõvadust, ööd ja valgust tunneme igaüks, ilma et mõisteid tarvitame“ — öeldakse ajakirjas „Blätter für die Kunst.“ Stefan George katsub „Päkapikumeeste laulus“ (Zwergenslied) kõike õrna ja peenet heledate vokalide ei, e, i abil väljendada :

Ganz kleine vögel singen
Ganz kleine blumen springen
Ihre glocken klingen
Auf hellblauen heiden
Ganz kleine lämmer weiden
Ihr vliess ist weich und seiden
Ganz kleine kinder neigen
Und drehn sich laut im reigen
— Darf der zwerg sich zeigen ?

Kui eelseisva laulu Eesti keele ümber paneme, siis läheb see iseäralik õrnus ja ilu ning ühtlasi elevus, mida keelemuusika ja ettetoodud pildid äratavad, täiesti kaduma. Niisuguseid laulusid ei ole võimalik tõlkida.

Eelmisele elavale, rõõmu äratavale ja õrnale elevuse-taotlemisele laseme siin veel Hoffmansthali „Ballade des

äusseren Lebens“ (Välise elu ballaadi) järgneda, milles jõuetut, venivat, ühetoonilist rütmust veeretatakse; tervest laulust kuuldub nagu surutud hingetõmbamine, mis lahti-ütlemist, loobumist meele tuletab:

Und kinder wachsen auf mit tiefen augen
Die von nichts wissen, wachsen auf und sterben
Und alle menschen gehen ihre wege,

Und süsse früchte werden aus den herben
Und fallen nachts wie tote vögel nieder
Und liegen wenig tage und verderben,

Und immer weht der wind und immer wieder
Vernehmen wir und reden viele worte
Und spüren lust und müdigkeit der glieder

Und strassen laufen durch das gras, und orte
Sind da und dort, voll fackeln, bäumen, teichen
Und drohende, und totenhaft verdorrte . . .

Wozu sind diese aufgebaut? und gleichen
Einander nie? und sind unzählig viele?
Was wechselt lachen, weinen und erbleichen?

Was frommt das alles uns und diese Spiele
Die wir doch gross und ewig einsam sind,
Und wandernd nimmer suchen irgend ziele?

Was frommt's dergleichen viel gesehen haben?
Und dennoch sagt der viel, der abend sagt,
Ein wort daraus tiefsinn und trauer rinnt
Wie schwerer honig aus den hohlen waben.

Lõpuks tarvitatakse rütmust veel selleks, et hääli ja liikuvust looduses, nagu vee vulinat, pilliroo ja kõrkja sahinat, pilvede ja tuule tõttamist kujutada, just nagu ka modernses muusikas helisid maalitakse. Seisku siin näiteks Stefan George „Stimmen im Strome:“

Liebende klagende zagende wesen
Nehmt eure zuflucht zu unserm bereich
Werdet geniessen und werdet genesen
Arme und worte umweben euch weich

Leiber wie muscheln, korallene lippen
Schwimmen und tönen im schwanken palast
Haare verschlungen in ästige klippen
Nahend und wieder vom strudel erfasst

Bläuliche lampen die halb nur erhellen
Schwebende säulen auf kreisendem schuh
Geigend erzitternde ziehende wellen
Schaukeln in selig beschauliche ruh,

Müdet euch aber das sinnen das singen
Fliessender freuden bedächtiger lauf
Trifft euch ein kuss; und ihr löst euch in ringen
Gleitet als wogen hinab und hinauf.

Igalpool leiame seesugustes luuletustes mõtet segavaid, kuid kõlavust ja muljet jõutavat alliteratsiooni, assonantsi, sisemisi riimiseid. Nagu meie looduses alles siis värvide muljesid õieti märkame, kui meie vormisid tähele ei pane, näit. pead alaspidi hoides maailma vaatleme, nõnda on neis luuletustes sisu muusikale ohvriks toodud. Nende rütmiliste kujude sisu on õieti ebaisiklik üleüldine hingeline seisukord, mis meile teatavaid meeleolusid suggerib, hinge kaasa värisema paneb.

Eelmistest luuletustest leidsime, et sealt salmiehitus on kõrvale heidetud ehk jälle loogikaline sisu kõlaliste muljete varju tagandatud. Kolmas iseloomulik uuendus impressionistlikus luules on see, et ka sündmustik ja kirjeldus ära kaotatakse ja nad üksikuteks nägemisteks muudetakse. Luuletaja saab nägijaks, ilmutajaks, avaldab ainult seda, mis nähtud, kuulnud, tuntud, loeb välised muljed üles, kuid mis nad koos hoiab, on jällegi sisemine elevus, anduvus ja vastutulek ning inimlikud omadused, mis ta loodusele külge luuletanud. Kõige imelikum toode sellest liigist on Johannes Schlaf'i „Frühling“ (Kevade). See sisaldab väikesi üleelamisi, mida kevade rõõmu elevus ühendab. Igaüks neist on isesugusest vaatekohast ja isesuguses valguses nähtud:

So lustig bin ich, so still-fröhlich, so zutäppisch liebevoll, wie ein Kind.

Hier lieg ich nun unter meinem Weissdorn, spiele und wandle mich nach Herzenslust.

Und jetzt bin ich ein Kind.

Tiefer der Kopf ins Gras zurück. Nun macht mich mein begehrender ahnender Sinn kleiner und immer kleiner, und nun bin ich ganz, ganz winzig klein.

Jetzt habe ich einen Schilfhalm herausgezogen und bin nun Wissbegier, ganz Wissbegier und erkenne.

Jetzt will ich. Und will ein Prophet sein: ein Seher jne.

Need näited, milles elevuse-luule äärmised kalduvused esinevad, seletavad näitlikult impressionistliku lüürika olu. Ei või ütelda, et nad oma otstarvet mitte ei täidaks ja mitte elevust luua ei suudaks. Muud teist ei pea neist otsitama, sest muud ei ole nendega ütelda tahetud. Imetlema paneb meid julgus ning järjekindlus sõnade lüürismuses, millega seesuguses luules kõike eluta, abstraktilist, surnuid olevusi elustatakse, nõnda ütelda mullale hinge õhk sisse puhutakse. Kõla, rõhk, uudsus ja tihedus, kujukus ja elavus, ettekujutuse ja tunnete paisutus — need on sõna intensiiveerimise, impressionistliku luulekunsti vahendid.

Muljete hulka rikastatakse veel sel teel, et meeltealasiid ühendatakse, kokku lastakse voolata. See pole muud kui nende muljete äratähendamine, mida loodus ise pakub. Meie ei näe, ei kuule, ei haista ega maitse kunagi iga meelega iseäraldi, vaid mitu meelt on korraga tegevuses: meie näeme ja kuuleme sagedasti ühel ja selsamal ajal, ühes maiguga tunneme ka lõhna. Sellepärast on impressionistid hakanud nägemise muljetele kuulmise muljete prädiikaatisid juure lisama; nad tähendavad värvisid helidega, karakteriseerivad joonesid meloodiaga — segavad ja ühendavad üleüldse meelealasiid. Nii kõnelevad nad roosi-punastest helidest, heledast vaikimisest, kahvatanud kellukestest, närtsinud tuledest jne. Impressionism on tähtsal mõõdul üksikute sõnade kunst; tema peab tarvilikuks sõna tema igapäisest ringist välja kiskuda ja hiilgavasse ümb-rusesse tõsta, üksikuud sõnu kokkusurutult, tihendatult esi-tada, et nad hooga nagu haamri löögid alasi pihta langeksid. Selle sõnakunsti saavutamisele viib esiteks formaalne põh-jusmõte: vaja lauseid teisiti arendada, kui tänini seda tehtud, sisuta sõnad, partiklid, asesõnad, abiajasõnad välja heita ja üleüldse sõnu nõnda järjestada, et alati üksi üllatusi leiduks. Edasi vaja ärakulunud ja kergesti tähelepanemata jäetavaid sõnu kõrvale heita ja lugejat alati uute, harul-daste, värskest valatud omatehtud sõnade ja sõnaühenduste varal kinnipidamisele sundida. Vaja igapäiste käändude ja kulunud riimide eest hoida. Sina — mina, Jumal — rumal ei ole enam maksvad kõlastused. Mitte asjade loomulikka ja olulikka omadusi ei pea enam nimetatama, vaid just iseäralisi, mitte igapähele ja igal ajal arusaadavaid prädi-kaatisid. Seega mitte enam pime öö, vaid pruun öö. Mida igapäises kõnes terve lause abil öeldakse, seda kat-sutakse nüüd luules haruldasesse sõnakujudesse kokku suruda. Nii tekivad ennekuulmata liitsõnad, vägevad ja sisurikkad. Sõnade formaalse kõvenduse kõrval rikastatakse ja täidetakse neid ka sisuliselt. Kujud lähevad elavamaks, nende meeleline tähendus otsekohesemaks, ettekujutused käega katsutavaks. Iga sõna üksikult on juba terve pilt, on kalliskivi oma ette, ja mitte alles tervest vedelast lausest ei loodeta mõtteselgust ja kujukust.

Impressionism on sellepolest iseloomulik, et ta lüü-rikat ka eepositesse, ballaadi, romaanisse, jah isegi draamasse viib. Seda liiki kirjandus on üleüldiselt meeleoluline, impressioonidesse ja sümbolitesse kalduv, intiim ja saladuslik. Järjekindlusega pannakse elevuse-loomine ka uues draamas ja novellis maksma. Edgar Steigeri raamatu sisu modernse

draama üle võiks lausesse kokku võtta: kõik on elevus. Meie olime draama kohta tänini ütelnud: kõik on tegevus ja järjekindlus, sammumine teatava sihi poole, paratamata loogika, sündmustiku suurepärase arhitektoonika. Kuid see kõik ei ole modernse draama kohta enam maksev. Impressionismuse annab seesugusele poetikale ennem õiguse, mille järele kõik ilme ja tunne, kõik elevus on. Nii ilmuvad draamad ilma dramaatikata, ilma tegevuseta, jutustused ilma silmapaistvate sündmusteta: dramaatilik sündmustik, milles põhjused ja mõjud, süü ja nuhtlus mitmesuguseid arenemise momentisid ühendavad, astub uues draamas ja romaanis kõrvale ja nende asemele ilmub karakteri- ja ümb-ruse-kirjeldus. Üksikute isikute ja ajajärkude iseloomu paljastatakse sel teel, et sündmusi ja seisukordasid vaheldatakse. Sündmused on ainult vahendid, mille varal teatava tegelase karakteri-jooni näidatakse, ajapilti kujutatakse ehk huvitavaid nähtusi, patoloogilisi kalduvusi, kidurust jne. seletatakse. Tüüpilised näitused on siin Hauptmanni „Kollege Crampton,“ „Florian Geiger“ ja Thomas Manni „Die Buddenbrooks.“ Neis seatakse ja sünnitatakse rohkem kunsti-töö ühesuguseid elementisid kõrvustikku ja järjestikku, kui et mitmesugustest elementidest oleks tahetud kogusünd-mustikku üles ehitada. „Kollege Crampton“ on karakteri-pilt, „Florian Geiger“ pakub ajapilti, kuna romaanis „Die Buddenbrooks“ sugukonna kidurust ja degeneratsiooni mit-mesuguses valguses kujutatakse. Karakteri- ja miljöökujutused ei ole just mitte impressionismuse olulised vormid, kuid nad seisavad talle siiski lähemal, kui järjekindel sündmustikudraama.

Impressionismuse peavorm eepilises luules on, just nagu muusikas: teema teisenditega. Draama üksikud vaatused ja romaani peatükid ei seisa üksteise vastu mitte enam ettevalmistavas ja täidesaatvas vahekorras, vaid esinevad iseseisvate tervikutena, milles tegevus ja arenemine lõpule jõudnud, kuid neis kõigis käsitletakse mõnda põhjustemat mitmesugustes variatsioonides. Nii on näituseks Daani impressionisti Jens Peter Jakobseni „Niels Lyhne“ ja „Maria Grubbe“ komponeeritud. Põhjusteemaks on siin see, et mees, kes naisterahvale läheneda püüab, kunagi päris lähedale ei pääse ja naine jälle kõigist mees-est, kelle vastu tal kohustusi on, lahti lööb, sest et neil mehisust ei ole, mis naist vangistaks. Alles lõpupeatükis lastakse pärast kõikisuguseid pettumusi sagedasti korduvad dissonantsid kokkukõlakas sulada. Kõige vaimurikkamalt on see kompositsioonivorm Wedekindi „Erdgeist“is läbi

viidud, mida tehniliselt küll impressionistliku luule huvitavamaks draamaks tuleb pidada. Kuidas näidend äärmiselt tegevusetu ja ainult elevuse äratamiseks võib määratud olla, seda näeme iseäranis selgelt Maeterlincki draamas „Der Eindringling.“ Siin on muusikaline kordamise printsip (teema ja variatsioonid) lõpuni läbi viidud. Kordub alati see elevus, mida muusikas kromaatilised käigud ja alaliselt korratud sulamata dissonantsid sünnitavad. Üleüldse ei salli kultiveeritud moodne maitse enam pikki mitmevaatuslisi draamasid, vaid nende asemele astuvad ühejärgulised ja sedagi vormi tarvitatakse enam dialoogi pärast, sest väikesed pointidega ja vaimurikaste kõnekäändudega varustatud kahekõned on impressionistlikule maitsele kohased. Eeskujudeks võiksid siin Schnitzleri „Anatol“ ja Hartlebeni „Geschichte vom abgerissenen Knopf“ olla. Ka Wedekindil on sarnaseid töösid. Mitte sündmustik ja arenemine ei ole uue moodsa näitekunsti abinõud, vaid vaimurikkus ja vaimuääratus, intimne jutuveestmine, kauserii. Nagu impressionismusele maalikunstis selged, kindlad jooned ei meeldi, vaid ta siin pinnamaalimise poole kaldub, nõnda põlgab ta luulekunstis tegevust. See raskendab muidugi arusaamist, kuid sellest küsimusest kõneldes ei või mitte märkust alla suruda, et igaüks, kes teatavast luuletööst aru ei saa, seda juba tühjaks puruks tohib nimetada. Kunstnik ei või kunagi seda arvesse võtta, et temast kõik peavad tingimata aru saama. Siis oleks ainult tänava-kunst mõeldav. Kunst peab igatahes kõrgemale näitama, muidu ei oleks edu. Kunstitööde täieliseks arusaamiseks läheb teataval määral vaimusugulust, kongenialiteeti looja ja maitseja vahel tarvis. See oli klassilise kirjanduse ajal nõnda ja maksab praeguses eraldusejärgus veel iseäralisel määral. Ka ei avalda kunstitööd mitte mõju, kui otse uulitsalt nende ette astutakse. Saabastelt tuleb enne tolm maha pühkida, hing peab enne puhastatud olema, kui templisse astutakse. Samati on lugu kunstitööde maitsemisega.

Impressionistliku luule üle saaksime vaevalt täit selgust, kui ainult tema poolehoidjaid kõnelda lastakse. On vaja ka tema vastaseid üle kuulata, kes selle luule varjuküljed selgeks teevad. Ja neid ei ole mitte vähe. Impressionismuse olus on ses põhjendatud, et ta mitte sellest lugu ei pea, mis lihtne, igapäine, vana, rahvapärane on. Tema otsib haruldusi, uudiseid, veidrusi; sellepärast ei meeldi talle see, mis rahvapärane, kodune, vaid just see, mis kaugelt pärit, uus ja võõras on. Veel rohkem,

teda huvitab sagedasti see, mis haiglane, pervers, psüho-
patiline ja eksklusiiviline on. Sellest siis tulebki kodukunsti
põlgamine, põlvitamine Europa võõraste kultura- ja kunsti-
jumalate ees.

Haruldane esteetilisest tähenduses on see, mis kui
peenikene varjundus ainult vähedele peenendatud inimes-
tele arusaadav on, mis erakorralist fantaasiat ja leidmise-
annet nõuab ja suuremale hulgale võõraks jääb, mis nende
äranaertsinud meeli veel kõdistab, kes loomuliku ja lihtsa
vastu tõntsiks läinud. Nende arust on luule ainult luule-
tajate jaoks olemas; seega algab secession ehk eraldamine
väikeseks rühmaks, ja suur rahvalik kunst muutub väike-
arvulisele sõbruskonnale maitsetavaks artistide-kunstiks.
See kahandab impressionismuse üleüldis-kultuuralist väärtust.

Tehnika ja keelestiil, mida senini mõtete väljenduse
vahendiks peetud, saab impressionistlikus luules iseotstar-
beks. Õigest oletusest välja minnes, et alles kunstiline
vorm teatava aine kunstitööks muudab, unustab geniuse-
tõbine individualism seal juures ära, et igal kunstitoodel,
mis peab rahuldama, peale ilusa kuju ikka veel sisu peab
olema, ja ei mitte ükskõik mis sisu, vaid tähtis, iseloomulik-
inimlik sisu. Iluduse maitseja võib seda juba oma ära-
nägemistest tõendada, et kerge, tühine, igav sisu kunstilise
mulje hävitab ja mõistmata, veider, pentsik sisu maitse-
mise võimatuks teeb. Nii jõuab esteetika sellele otsusele,
et ainult seda võib tõsisest mõttes kunstnikuks nimetada,
kes oma töödes kõike inimlikku tema tähtsamast, väärtus-
likumast küljest kujutab: See esteetika nõudmine kasvab
inimese vaimu täisloomust välja, ei mitte moraali-autori-
teedist.

Impressionistliku tahtmise viimne järjekindlus viib
teisele poole head ja kurja, s. o. täielisele moraalivabadusele.
Inimesi ja asju hinnatakse ainult esteetiliselt, silmapilkliku
mulje järele, ja see on siis otstarbest ja tahtmisest vabas-
tatud meeldimine, iludusemoraal. Nii saab estetismuse
impressionistliku soopõlve peenendatud eluvormiks. Elu-
juhtumisi ehk üleelamisi hinnatakse ainult maitsemise sei-
sukohalt, peetakse neid kunstitoodeteks, mis elu ise produt-
seerinud. Teiselt poolt katsutakse kõike elusisu ainult
kunstialalt nõutada, tervet elu kunstimaitsemisega täita ja
maitsemist üle reaalse, tegeliku elu seada. Sellepärast olevat
nende meelest siis kunstnikud ja luuletajad ainukesed
elavad ja eluandjad inimesed. Neile ei paku kunst mitte
meelelahutust ja puhkust, vaid astub ise elu asemele, saab
kõrgemaks eluks.

Individualistlik ilmavaade ja impressionistlik mõtte- ja tundevisi tehakse uuele eetikale ja uutele eluvormidele aluseks. Kõige pealt märkame, et avalik elu ja üleüldisuse küsimused individualisti palju ei huvita, et tema oma ümb- ruse ja seltskonna vastu mingid kohustusi ei tunne olevat. Nietzsche nimetab riiki uueks ebajumalaks, külmadest külme- maks elukaks, kes suitsu ja tulega kõneleb ja maa peal tingi- mata kõige tähtsam loom tahab olla. Olevat vale ütelda: mina, riik, olen rahvas. Riik olevat see asutus, kus kõik endid kao- tavad. Ideed, nagu patriotismus ja isamaa on individualisti meelest otse naeruväärilised. Impressionistlik kultuur võitleb kõige- ga, mis individualsete väärtustega kokku ei sünni. Kõige rohkem saavad need asutused siunata, kus allahetit- mist, sõnakuulmist, distsipliini nõutakse. Karakteri puudust ja vankuvat Proteuse-loomust peetakse auuasjaks, Prometeust ja teisi titaaniseid, kes jumalatele vastu hakanud, lugupeetud geniuks. Täna teisiti teha, kui eile töötatud, on tugevus, ja silmapilgu maitsemine ülem tarkus. Individualistliku eetika lööksõna on: isikliku elu ravitsemine. Isik ehk individuum vabastatakse kõikidest sidemetest, moralilistest, sotsiaalsetest, sugulusest ja seltsist. Moodne järjekindel individualist on igalpool kodus, kus haritud europlasi on ja päris kodu tal ei olegi. Seisustest on neile põllumees ja maaomanik kõige vastikum, sest et see kõige alalhoidlikum on. Kõige suurem antipatia valitseb selle sideme kohta, mis perekonda koos hoiab, sellepärast tõstetakse vaba ar- mastus idealiks. Kõige kõrgemaks vooruseks peetakse suurtsugulust ehk distantsi-paatost. Mitte kaasinimesele läheneda, mitte isiklistest asjadest juttu teha, mitte oma tõsist nägu näidata, vaid parem näokatet kanda, üksiklasena elada. Kunstnikud ja luuletajad, kes suurtsugulust elu- ja loomiseprintsi- piks peavad, nagu näit. D'Annunzio, O. Wilde, avaldavad karikatuuritaolist edevust, iseenese jumal- damist. Mina-kultust ja hoolimatust teiste inimeste ja asjade vastu peetakse kõrgema inimsuse ehk üliinimsuse tundemärgiks. Kõike kokkuvõttes võiks ütelda, et järje- kindel impressionismuus niisamasugune liialdus on nagu järjekindel äärmine naturalismuus. Mõlemate vahel on, nagu ülemal näidetud, teatav sugulus olemas. Naturalismu- selt päris uusromantismuus peenendatud vaatlemise viisi, teri- tatud psühholoogia ja rikkaliku kunsti-ilmete tagavara. Käsit- luse viisi poolest käivad nad suurelt osalt kokku, käsit- letava aine poolest lähevad nad diametraalselt lahku, sest et selles neist igaüks vastupidise taevakaare poole vaatab. Impressionismu- se suurem teenus on see, et ta materia-

listliku ilmavaate ühekülgsust parandab, uuesti ideaalsete vaimuvarade poole juhib ja maitset peenendab. Ühekülgselle naturalistlikule kunstile ja kirjandusele on impressionismus soovitavaks korrektiiviks ja vastuvooluks: senise tõeluse eksaktilise ärajoonistamise asemele seab impressionismus omalt poolt fantaasia igatsuse kõrgemate lennupiiride poole, meesügavuse himustamise üli-ilmade järele. Neist vastupidi käivatest ilma- ja kunstivaadetest tekkibki see kibe võitlus ja vaen, mis praegu kahe kunstivoolu ja ka Eesti intelligenti vahel valitsemas. Kui ka impressionismus kõlbliselt eksitavat ja segavat mõju on avaldanud, jääb temast ometi mõndagi järele, mis lugeja hinge puhastab ja ülendab. Nimelt sunnib ta sügavamalt ära peidetud kõblikkude raskuste ja hädaohtude üle järele mõtlema. Ta toetab ja kinnitab arusaamist, et elul ja olemisel maailmas kõrgemad sihid on. Ta annab jõudu, et igapäisest elust pidulikku põhjusoonisid läbi kuuleme, maise elu kitsusest ja pimedikust silmad teise kõrgema, avarama, heledama ilma poole pöörame.

II.

Need on impressionistliku uusromantismuse peajooned, nagu nad meie Öhtu-Europa kirjanduses esinevad. Vaatame nüüd, kuidas impressionistlik uusromantismus Eesti ilukirjanduses kujunenud. Aine nõuaks põhjalikumat käsitlust, kuid see peab edespidiseks ajaks jääma, sest et ta mitme koosoleku tarbeks kõneainet annab. Siin tahan ainult nende põhjusjoonte peale tähendada, mis tal Öhtu-Europa uusromantismusega ühised on. Üleüldiselt vaadates jõuame otsusele, et Eesti impressionistid mitte nõnda järjekindlad pole olnud, ega ka oma kunstitoodete tasapinda nii kõrgele jõudnud tõsta, nagu selle voolu edustajad Öhtu-Europas ja ka Vene ilukirjanduses, kus näituseks Andrejew ja Sollogub tema põhjusemõtteid püüavad läbi viia, kuid siiski on Eesti impressionismuse värvid selged küllalt. Kõne alguses tuletasin neid uusi helisid meele, mis esiotsa argelt Eesti lüürikast kuulduvad ja nagu uut ajajärku ette kuulutavad. Juba varem oli individualismuse propaganda ilmumine meie ajakirjanduses varjusid heitnud. Tõlkis ju ometi 1899 Grenzstein suure hoolega Nietzsche „Zarathustra“ Eesti keele, kuid ei saanud luba seda omas lehes lõpuni ära trükkida. Tema'p ka see oli, kes „Olevikus“ Eesti keeles impressionismuse tarvilikuma lõöksõna „elevus“ lõi ja käima pani. Grenzstein, kes alati uusi ideesid vaimustu-

sega teretas, näib ka oma sajabunktilise „Eesti küsimuse“ kirjutamise juures Nietzsche mõju all seisnud olevat. Vaatad praegu neid väiteid „Zarathustra“ valgusel, siis leiad neist selgesti Nietzsche aforistliku luule vastukaja ja tema individualistlikka õpetusi rahvuse-aate kõrvaleheitmise ja selle asemel tõuu ning vere alalhoidmisest ning kultiveerimisest, mis nüüdki veel individualistidel eeskavas seisab, siis hakkad Grenzsteini aforismusi enam luuleunistuseks kui tõsiseks, asjalikuks politika-programmiks pidama, luuleks iseäranis sellepärast, et nende abil poliitilisel surve ajal teatavat eluvust taheti luua. Kuid Grenzsteini poolt ettevõetud vanade väärtuste ümberhindamine jäi ikkagi veel poolele teele seisma.

Hoopis radikaalsemalt toimetas seda G. Suits ja asus ähvardust tõeks tegema, mis ju 1904. a. laulus „Las kasvame“ avaldatud :

Las kasvame, me tõusev sugu,
Ja ootame, mil tuleb tund,
Kus nendele, kes näevad und,
Kord müristame kõrva sõjalugu.

See sõjalugu ilmus kaks aastat hiljem lendlehes „Sihid ja vaated,“ kus kahesugune ilmavaade ära seletatakse. Uus ilmavaade, mille agendiks Suits hakanud, on äärmine individualism, nagu seda eelpool tundma õppisime. „Tagasi Nietzsche juure!“ hüüab Suits ja hakkab siis vanu väärtusi ümber hindama, nõnda et, nagu ta ise juure lisab, valusasti peab iseenese lihasse lõikama. Surnud sõnadeks seletab ta põhjused kõlblusest, seaduslikkusest, Eesti rahvuslikust eneseteadvusest, isamaast, emakeelest, kohusetundmisest ja kohusetäitmisest. Ka põllumehes seisus ei leia armu, sest et sellest olevat osa teatud ilmavaatest, mõtetest ja tundmustest kaasa saanud. Vanemate austus ja lugupidamine oma rahvusest tehakse naeruvääriliseks. Kõige selle asemele astub uus ideoloogia: Kõige kõrgem väärtus niihästi elus kui luules on mõtlevale ja loovale inimesele mina-vabadus, tõe ja ilu otsimine. Mina-vabadusest ei saada mitte nii aru, et isik ennast väliste mõjude varal laseb kasvatada ja sisemiselt vabaks saab, vaid talle läheb vaja vabastust kõigist mõjudest, välistest ja sisemistest. See ilmavaade peab üleüldiselt teadust vabastuse mõtte kõige suuremaks kandjaks. Meie oleme vabad — väitab ta — niipalju kui meie teame. Ja uus elumoraal, mis sellest vabastusest välja kasvab, on seesugune: „Ärge andke andeks, ärge unustage, mis teile paha tehtud, ärge leppige, ärge jääge rahule, vaid vanduge

mõistuse ja tundmuse vabastuse nimel viimse hingetõmbamiseni võidelda! Meie tahame elada, meie jänuneme laia, avara, vaba elu järele.“ Üleüldsuses näib Eesti impressio-
nistidel positiivlik töökava ja usutunnistus veel väljatöötamata olevat, või ei tihata sellega välja astuda. Mõnda sellest, mis suusõnal öeldud, jäetakse kirjalikult ütlemata. Peeter Rubeli kõnes „Meie nooresoo vaimlisest murrangust“ leidub eitava ja laotava arvustuse kõrval hoopis vähe positiivlist, üles ehitavat. Kõneldakse mööda minnes mõnest objektiivlisest väärtusest, nagu tõe, ilu ja jumalikkuse idealist, mis inimeste südamed võivad lainetama panna ja kangelase tegudele avatleda, kuid sedamaid kaevatakse, et teoreetiliste, esteetiliste ja religioosliste iseseisvate väärtuste äratundmine nende hingeelus vastukaja ei leidvat. Pääsetee leidmiseks ja kõrgema vaimlise elu kultiveerimiseks soovitatakse otsekohest ning õiglast enesekriitikat ja filosoofilist kulturi. Viimses lööksõnas tunneme selgesti ajavoolu jälgesid. Mitte enam looduseteadusest ega ühiseluteadustest ei oodeta lunastust, vaid filosoofiast.

Uue ideoloogia väljakuulutamise järele arvab Suits oma õiguseks ja kohuseks, kõige selle üle, mis individualismusega kokku ei käi, valju kohut mõista. Oma otsused kuulutab ta arvustuste näol. Neis ilmub juba aine käsitlemise ja stiili poolest impressionistlik laad. Mitte objektiivline harutus ei ole impressionistlikul arvustusel sihiks, vaid tema kujutab asju vabalt, just nõnda, nagu tema neid näeb või näha tahab. Seesugust arvustuse viisi karakteriseerib Otto Ernst järgmiselt: „Arvustatav luuletöö ehk aine seatakse ainult aluseks, mille pealt esteetikuse hüglakuju iseenevalgustuse briljanttules üles tõuseb.“ Arvustavast tööst kõneleb impressionistlik arvustaja võimalikult vähe, selle asemel tutvustatakse lugejat nende muljetega, mis eelseisev teos arvustaja peale avaldanud. Teise sõnaga: arvustaja otsib ainult tõuget, äratust, et selle mõjul uut poemi valmistada. Seesugune arvustus muutub kunstiväärtuseliseks toodeks, olgugi temas avaldatud arvamisest vahest vildakad ja subjektiivsed.

Kuna Suits teoreetiliselt uuele ilmavaatele ja luulelaadile ruttu läheneb, viibib tegelikult uue luulemaa „oma saare“ otsimine natuke pikale. Pärast „Elu tule“ ilmumist 1905 jääb Suits ligi seitsmeks aastaks ikkagi veel, nagu ajalehtedes ja ajakirjades vahe peal avaldatud luuletused tõendavad, aatelüürika poolehoidjaks. Neist luuletustest käib mingi juhtmõttena rahvuslik huvi ja vaimustus läbi, „mis lootust isegi vanade rinda külvab,“ kuna seal

juures luuletaja isik nagu udusse varjule jääb. „Elu tules“ tehti suuri sõnu, kultiveeriti hiilgavat retoorikat, nagu Suitsu eelkäijatest nii mõnedki teinud. „Elu tules“ jäi luulelaad endiseks, ainult keeleliselt, luulestiili poolest tuli tihe, prägnant ütlemise viis esile. Nüüd tuleb ka luule karakterisse muutus. Tänavu ilmunud „Tuulemaa“ toob Eesti lüürikasse võimsa impressionistliku laine. Siin on Suitsu endisele nooruse vaimustusest täidetud aateluulele, ideede kuulutusele selja pöörnud ja enam isiklikku meeleolu hakanud kujutama. Suitsu lüürika läheb tundeliselt sügavamaks, intimsemaks, sisaldab enam luuletaja isikut ja — mis peasi — loob enam elevust. See muutus on iseteadvalt, pika kahtlemise ja võitlemise tagajärjel sündinud. Aatevõitlejale, vaimuvabaduse pioneerile on raske olnud sellest mõttest lahkuda, et ta vabadusejumala äravalitu on, liig rõhuv on alati suurustavale mehele see paratamata äratundmine ja ülestunnistamine:

„Ei tulesambana juhatama
Ma töötatud maale olnud ka mees.“

Ta on kuulnud sügiste Volbri tuulte hõikust, on vabaduse vagusid poris näinud ja oma võimetuse võikusest aru saama hakanud, tunneb enda, nagu Karl Rumor'gi, sääse tormis olevat. Siit tuleb üks osa sellest pessimistlikust meeleolust, mis „Tuulemaas“ valitseb. Teise osa toob silmapaistev kalduvus impressionismusele ja sümbolismusele ühes, mis, nagu teada, sagedasti seda otsib, mis haiglane, psühopaatiline, eksklusiiivline on. Noort, kõige värskeemas elujõus olevat meest huvitab nüüd see, mis kaob, mis närtsib; keset elukevadet laulab ta rooside-eleegiaid. See tuleb sellest, et ta kuulsate unistuste lugemisest ekstaasi on sattunud ja sellest ära väsinud. Suitsu on nüüd neoromantika ehk närvide nõiduse mõju all. Impressionistlikud uusromantikused lahkuvad välisest ilmast, põgenevad ära iseenesesse. Ka Suitsu lahkub luules maisest elust, lööb kõigele käega tagant ja põgeneb merele. Ja kus on ta selle ammuigatsetud „oma saare“ leidnud? Tuulemaal. Paremini ja tabavamalt oleks Eesti keeles vaevalt võimalik impressionistlikku luulevalda ära tähendada. Tuulised on sümbolismusele kalduvad luuletused juba sellepoolest, et neis enam ideede kuulutust etteotsa ei seata, et üleüldine mõte tihti tuhmiks ja selgusetaks jääb. Tuulemaa lauludeks võib neid ka uue luuletuse viisi seisukohalt õigusega nimetada, sest et kõik, mis siin öeldud, peasjalikult tuuliseks elevuseloomiseks, tunde-virvenduste sünni-

tuseks on määratud. Neis ei olegi vahel mõtteid, vaid ainult meeoleolu. Ja ometi peab ütleva, et nad ideerikastest „Elu tule“ lauludest kaugelt ette käivad. Endisest luulelisest agitatorist on unistaja ja nägija saanud. Puhas tilk impressionistlikust luulest, nagu ta just olema peab, on laul „Värisevate haabade all.“

Ma kõnnin värisevate haabade all,
ma kõnnin ja mõtlen, vaikne ekstasist,
väsind lugemast kuulsaid unistusi.

Päikest kaugete metsapalangute vinasse vajuvat saagapunaselt näen vaesete palavikuliste silmadega.
Järel puhangud vakatavast õhtu tuulest
haabade ladvus.

Üle niidetud luha hilised puhangud Tuulemaalt
aeg-ajalt haabade latvu veel libistavad.
Üle niidetud luha õhtu roidumises heinalised
koju lähevad rippuvate kaskede keskel.

Hing apras kehas, puudutatud Tuulemaa kaugustest,
omataolisele olevusele end tahaks teatada.
Olge tervitatud, haavad, mu vennad, mu õed!

Ma kõnnin värisevate haabade all
Tumm, tõsine, maapaolase sammudega.
Mind võtke oma värisemisesse, haavad!

Nagu tavaliselt impressionistlikule luulele, on sellelegi laulule raske mõistusega ligi pääseda. Ta ei olegi mõistuse jaoks, vaid tunnete jaoks luuletatud. Tema sisu tuleb tunda ja aimata. Esimesest lugemisest jääb võrdlemisi hämar ja udune aimdus järele. Tumetus tuleb sellest, et luuletuse mõttekäigul mitte küllalt kindlakujulist, asjalikku joonistust ei ole: kõik on heljuv, hääbuv, lõdvalt ühendatud nagu unenäos. Karakterlik on kõige pealt see elevus, mis laul loob; temast kuulduv teatav tühjus, sügisene loobumine elust, ihkamine Tuulemaale omataoliste olevuste keskele. Ja kui see soov täide ei lähe, siis „Mind võtke oma värisemisesse, haavad!“ Selles laulus on impressionistlikku teooriat ohtralt tarvitatud. Mitte ainult vaba rütmus, vaid uued sõnaliited ja mõtteühendused, nagu „metsapalangute vina,“ „saagapunaselt“ s. o. muinasjutu punaselt veerev päike, „palavikulised silmad,“ „vakatav tuul,“ „õhtu roidumine,“ „maapaolase sammud“ jne. toovad värskeid, enne maitsemata muljesid, millele eht impressionistlik virvenduse püüe, haabade värisemisesse tõusta, nagu raami ümber seab.

Meie vanema uusromantikuse E. Enno juures on see nähtus tähelepanemise väärt, et tema üksnes lüürikas im-

pressionistlikka kalduvusi avaldab, kuna ta jutustuses veel realismuse poole hoiab. Enno lüürika põhitoon on igatsus ja hingemure tema luulesümbol. Impressionistidele väga omane igatsus üksilduse järele astub Enno luules õige nähtavale. See on eraldamine hallist hulgast, äraminek maailmast, et oma ideaalidele elada:

Sinu vaikuses on hea,
Sina avad oma saladused
Igatsevatele südametele,
Oh üksildus,
Ja sinu rahu kuldses virves
Sõuab hing valguse kodu poole. (Linda, 1904).

Üksildust nimetab Enno igatsejate ilurikkaks maaks, mis hinge uue helinaga täidab, halasti südant jumaluse virvega ehib, mõtted ja soovid põrmukütkest vabastab. Siin tõuseb luuletaja inimeste väiksusest üles kosmilisesse kõrgusesse. Enno luule ei ole mitte pealiskaudne hingemere mullide mäng, ta on ääreta meri ise. Tema sügavuses säravad mõttekorallid, nagu näit.:

Üks õnnis minek kujunedes iseendasse,
Kui olek lapseks kogu elu saladusele,
Et leida oma loomus kõige ilma algust
Ning sulatada endast iga asja valgust.

Muljericas on ka Enno luulestiil. Kui „Hallid laulud“ ilmusid, murti selle imeliku nime üle pead. Impressionismuse teorii näitab, kuidas värskemate ja elavamate muljete avalduseks ühe meelenähtuse prädikaatid teiste meelenähtuste peale üle kantakse, kuidas kunsti- ja meelte-alasid ühendatakse, kokku voolata lastakse. Ka Enno on kuulmise muljete suuremaks elustuseks nägemise muljete prädikaati tarvitanud. Neist lauludest käib hall kurvameelsuse joon läbi. Kuid mitte üksnes luulet ei nimeta ta halliks, vaid ka jänu on hall, elutee hall. Meelte-alasid ühendades kõneleb ta veel sinisest vaikusest, rõkatavast kuumusest, janunevast raskusest, õitsevatest tunnetest, koltuvatest mõtetest. Nagu Liliencron katsub Enno vahel tähenduseta silpide varal sõnade-muusikat teha, näituseks: „Mul lillelallerad lapsed.“

Huvitav on Ennol ka see impressionistlik joon, mille abil ta looduse hingeliseks teeb, kõike elavateks inimesteks muudab ehk individualiseerib: Näit: „Õõ laulab väljas,“ ehk jälle: „Koidu laul käib üle latvade, hõõgumine tungib lehte unesse.“ Siis veel:

„Kuidas ma sind armastan,
 Mu vahune vend,
 Kui sa ääreta igatsuses
 Iseennast puruks peksad
 Iseeneses
 Ja seda alati paistvat taevast
 Kätte ei saa
 Eneses
 Ega tema helki
 Kaotada ei suuda
 Eneses — — —
 Meri, mu sõber,
 Meri, mu vend!“

Mõisteliku selguse asemele, mis meie senise lüürika tihtigi luulevaeseks tegi, astub Enno impressionistlikus lüürikas kunstnikulik kujukus. Siin mõeldakse ja kõneldatakse tihti ainult piltides. Mõtlemine omandab lüüriliku, peteliku karakteri, muutub kunstiks: Näit:

„Mis laulad sa, emake, laulad sa nii,
 Nii pikalt otsata?
 See ujub kui kuldne lõng läbi öö
 Mind paneb kuulama.“

„Lõng kullane, imelik kullane lõng,
 Mu eie, pojuke.
 Öö takkudest pool, päev linadest pool,
 Nii kedratud südame.“

Kõik linad mul olivad valged kui päev —
 Nii läksin ketrama;
 Mu palged kui koit suve valgel ööl
 Ja süda kui õnnemaa.

Ja siiski see eie nüüd hall, nõnda hall,
 Kui tehtud takkudest —
 Võiks ümber kõik, kõik kedrata kord
 Kuldmõtete lõngadest. . .“

Enno lauludes on midagi isesugust pehmet, õrna, heljuvat; neis valitseb muljeluulele ja üleüldse uusromantikale omane feministlik kergus. Sa aimad nagu kahvatusse udusse peidetud kogusid, mille äärjooned kaugenedes kustuvad. Oma mõtted avaldab Enno sümbolite abil, ilma nähtavate välimiste sidemeteta, kuid selles läbipaistmatuses ja hämaruses tunned ja kuuled siiski hinge otsekohest kõnelemist nagu mõnest muusikapalast, tunned nende uud-suse ilus imelikku omapärast värinat.

Kolmas silmapaistvam uusromantiline tundeluuletaja W. Grünthal armastab ka Enno kombel hallist laulust, rõskest vaikusest jne. kõnelda, temagi tunneb elust tuska,

sest et olemise piin lõpmata suur olevat. Sellepärast tahaks luuletaja ilmast ära minna, uinuda, kustuda igaviku sülesse.

Kurb, nii kurb on meel ja elada
on nii raske, raske piin ;
tahaks hääbuda ja kustuda,
rahu, rahu isuksin.

Järgnev ühtepidav joon teiste impressionistidega on Grünthalil alaline muljete otsimine ja müstilise meeoleu loomine. Seda saavutab ta kõige pealt intiimsetes loodusemaalides, mida ta peenelt eristatud värvide ja tänini tähelepanemata varjundite teel mõistab esile tuua. Värvilutsus ja andumus looduse-tunnetele muutub siin otse unistuseks.

Pikka taha taeva sina valeva,
üle õitseva ja uneleva maa
kaovad harvad läbi udu laugleva
tähed hämarad ;

keset suve kallistavat uinangut,
muhelevat, õrna, hääletut,
vidistused, vaevalt ärganud,
vaevalt kuuluvad.

Grünthalil muutub luule mingiks looduseteenistuseks, mis muid jumalaid enam ei tunnusta ; tema näeb oma kodukoha looduses nägemisi, avaldab salapäraseid ilmutusi, mis harva selged, täiesti arusaadavad ja jäanuseta maitsetavad on. Tema paremad laulud on värvirikkad saarestikupildid, mis siis kõige paremini õnnestavad, kui haruldane stiilitihedus terava looduse tähelepanemisega ühineb.

Muljete rikkust ja tumedust püüab Grünthal veel oma raskelt paenduva keele ja stiili abil suurendada. Teda ahvatlevad veidrased ja haruldased sõnad, mis murrakutest ja sõnaraamatute unustusest päästetud, ning uued vormid, millega iga sammu peal lugejat üllatatakse, sellest hoolimata, et rasked, tundmata sõnad lauludes hulga tühje kohte sünnitavad. Grünthali impressionismuse ilmub haruldaste muljete taotlemises haruldaste sõnade tarvituse, erakorralise sõnajärjestuse ja eraldatud stiili varal. Ta kaldub märksalt secessioni tähe poole.

(Järgneb.)

Eesti kohanimed.

Teine järg¹⁾.

Poolteise tuhande aasta eest asus Eesti rahvas oma praegusesse elupaika. Tema oli sell ajal alles täieste looduserahvas. Looduserahvas ei tunne varandusi, mis haridus jõuab pakkuda, aga tema ei tunne ka varjukülgi, mida kasvav kultuura tõusval arvul ühes toob. Looduserahvas on nimelt kultuurarahvast ees oma ihutervise ja meelte-teravuse poolest. Ihutervist ei riku toasistumine ega vabrikutolm, meeli teritab jälle järgeste nende alalõpmata tarvitamine ja harjutamine. Harjutamise tõttu on meie teine käsi osavamaks ja tugevamaks saanud. Meie hüüame teda sellepärast „paremaks“ ehk koguni „heaks“ käeks, kuna „pahemal“ ehk „kural“ käel muud süüd ei tea anda, kui et tema kohmetumaks ja nõrgemaks on jäänud, sest et meie teda lapsepõlvest saadik mitte niisama tööle ei ole pannud, nagu „paremat“. Toasistuja silm jääb lähida vaatamisega — raamatusse ehk näpu- ja käsitöö peale — lühikese nägemisega, ei seleta kaugele, nagu põllumehe, karjakasvataja, jahimehe, meresõitja silm, mis oma puhku kaugele hästi näeb, aga kui ta lähemale peab vaatama, siis raamatut paar jalga silmist eemale peab hoidma. Täieste kängunenud on kultuura-inimesel ühe ihuliikme tegevus, sest et see temale kahe silma vahele on sattunud: nina. Meie ei oska temaga suurt midagi enam peale hakata, olgu siis, et tema puhastamine lapsele raskusi valmistab, ja et tema täiealisele suluga meele tuletab, et tema ka olemas. Aga looduseinimesel on nina peaaegu niisama tähtis, kui meil silm ehk kõrv. Sest looduseinimesel on nina tema t e e j u h t, nagu meilegi veel see mälestus on jäänud, kui ütleme: „temal on hea nina“, „kust tema selle haisu ninasse sai?“ ehk ta küll sugugi oma nina varal peidetud ehk salaasja üles ei leidnud, vaid teiste meelte abil. Looduserahvas ei tunne muid teesid, kui jälgi, kus keegi on käinud. Nina ei ütle neile aga mitte üksnes, et siit on käidud, vaid nina teab ka, kes siit on läinud ja kust poolt ta on tulnud ja k u h u ta oma sammud on pöörnud. Indianlastest oleme lapsepõlves imelugusid kuulnud, kuidas nad jälgist vaenlast

1) Vaata „Eesti Kirjandus“ IV., 177—188, 369—373, 401—407; V., 241—246.

ja sõpra tunnevad, mis rahvusest nad pärit, kunas nad siit läbi läinud, kui palju neid olnud j. n. e. Indianlaste nina on niisama terav, nagu metsloomal ehk meie taltsutatud hundil s. o. koeral. Hiljemalt on meiegi rahva haistmisemeel nürinenud, nii et tema teravam ninaga rahvaid aina imestas. Niisugused olnud rahvajuttude põhjal tatarlased ja teised metsikud röövijad, kes sõja ajal ja sõja kannul meie maad käinud laastamas ja kohutava meelteteravusega inimesi ja nende varanatukest kõige sügavamatest peidurkastest osanud üles otsida. Neil olnud meie rahva arvates nina nii tundelik, nagu koeral ehk penil. Sellest saidki röövijad, pardiaajajad, sissikud meie rahvalt nimetuse: koerakoonlased ehk peninukid = koeraninalised.

Kirjeldatud looduserahvaste astmel seisid umbes meie esivanemad, kui nad Läänemere maile ilmusid. Ei olnud neil juhti, ei kaarti, ei kompast, ei maanteed ees, aga vist ei ole nad ära eksinud. Nende teravad meeled: silma nägemine, kõrva kuulmine, nina haistmine tegi iga maanurga, kuhu nad ulatasid, varsti koduseks. Imestuseväärilise karvapealsusega said nad maapinna iseloomust ja ümbruse loodusest aru. Ja otse kadedust äratava osavusega leidis nende keel ja kõne igale paigale oma kohase nime.

Kohanimi ei olnud sell ajal muud, kui koha lühikene ja tabaw kirjeldus. Kohanimest tundis võõras jalamaid koha silmapaistvama iseloomu ära. Pikal vaheajal meie päivini on palju kohti nime vahetanud. Teisi, mis püsinud, on ajahammas purenud ehk tundmatuseni kulutanud. Kolmandaid leiame veel ajaraamatu lehtedelt, aga nii moonutatult, et nende algtäendus tumenenud ehk täieste mõistatuseks on saanud. Võõraste kirjapanijate kõrv ei paendunud neid õieti kuulma; võõras käsi ei osanud neid üles tähendada. Iseäranis, kui meele tuletame, kui vähese kirjatarkusega vana aja „kirjamehed“, s. o. mungad, preestrid ja rüütlid ise olid. Kui nad juba oma emakeelseid kohanimesisid mitmelkümnel viisil kirjutavad, siis võime arvata, mis segadus, lohakus, arusaamatus võõraheliliste kohanimede kirjapanemises pidi valitsema. Viimaks on dokumentide ümberkirjutajad neid veel oma pead „parandanud“, „õiendanud“ ehk lihtsalt hooletuses vigu teinud. Oleksid nad vähemalt järjekindlamad olnud! Aga nüüd on nimi ühel leheküljel selle kuju saanud, teisel hoopis lahkumineva. Käsikirjade arvustamine ja võrdlemine praeguste, ehk küll kulunud kohanimedega aitab vahel õiget nimetust kätte leida, vahel aga jääb vaev ilma vähema viljata. Algujule ei ulata meie enam jälgile.

1. Alempos.

Ordo ja piiskoppide vaheliste piiritülide algkirjadest tabame mõistatuselist kohanime. Nime õige kuju on küsitav, nime kirjutamine algkirjades vankuv. 13. aastasaja algkirjades vaheldavad Alempos, Alempois, Alempoys, Alenpos, Alenboys, Alenbois, Alumbus. Hiljem ei tule nime enam ette.

Nähtavaste on nimi kahest jaost kokku pandud. Esimesel jaol on Eesti keelne kõla, nõnda et meie tema tähendust siit peame otsima. Pealegi leiame teda sagedaste teistestki vanadest kohanimedest: Allala, Allafer, Allastfer, Allefer, Allo, Allolinn, Alusoo, Allopperre, Alloverre, niisamuti uuemast ajast: Alaküla, Allenküll, Alaseküla, Allasvere, Allaste, Alatskivi j. n. e. Kõige tuttavam on maakond vastu Narova jõge Alutaga oma mitmekesisiste teisenditega: Alaetagh, Alentagh, Alentakae, Allentacken, Allentaken, Allotaggane, Alutagune. Esimese sõnapoole tähendus paistab välja Türi kihelkonna mõisa Alliku nimest. Nagu saksakeelne Allenküll tunnistab, on Alliku Alakülast, Alenkülast kulunud. Alaküla, Alenküla, seisab Mäeküla vastu. Nii tuleb Alenpeasõna ala ehk alu omastavaks käändeks arvata ja tähendab kohta, mis, naabrusega võrreldud, all pool, alamal, madalamas, alas ehk alus asub. (Võrdle, mida M. Weske „Alavere“, „Aleferi“, „Alo-vere“, „Allavere“ kohta kirjutab: „Ueber die estnischen Ortsnamen auf-vere (im Deutschen auf-fer)“ lhk. 11—13, 28—29). Sellega ei taha meie tõendada, et kõik alen-ga kokkupandud kohanimed ala- ehk alu- käanded oleksid. Wististe on mitmed tuletatud sõnast ale, hale, mis nagu saat, raismikku tähendab, kus puud ja põõsad ristirästi maha on raiutud, et neid pärast kuivamist ära põletada ja põldu ehk heinamaad teha: Alletenpure (Livländische Güterurkunden lhk. 197), Tängale ja Uueale = Uuali Kolga-Jaanis.

Aga kuidas peame lõppu -pois, -poys, -boys, -bois, -bus mõistma?

Eesti kohanimesedes tuleb -ois veel ette Ugana Ladina keelses nimes: Ugenois, mis Ugenusega ja Hugenusega vaheldab. Lätimaalt leiame Rodenpoisi kiriku ja mõisa. Ugenois'e analoogia tõhime järjeldada, et -pois ehk -ois mitte Eesti lõpp ei ole. Tartumaa Eesti nimetus kõlab Ugana ehk Ugala. Ugenois, Ugenus ja Hugenus kinnitavad, et nime kirjutamine vangub, niisama nagu Alempos'i teisendid mitmekesiselt korduvad. Meie tõhime võimalikuks pidada, et ükski kirjutamine õige ei ole. Meil võiks siin puudu-

liku kõrvakuulmisega ja vigase mahakirjutamisega tegemist olla. Et sõna teist poolt ommeti kuidagi seletada ja kimbatusest pääseda, julgeme arvata, et -pos, -poys, -bus asemel üks teine lõpp on seisnud, mida Ladina keeli kirjutajad ära on väänanud. Jällegi analogia juhil oletame meie Alempoole ehk Alampoole. Alempoole ehk Alampoole oleks maakoht, kus pind vaotleja seisukohalt ülevalt alla veereb, madalamasse läheb. Sarnaseid sõnasünnitusi tabame Eesti kohanimedest küllalt: Metsepoole maakond Riia lahe ääres, Lätimaast põhjas, lõuna pool Pärnut. Vete-poole = Vedu Tartumaal; Soopoole Peipsi rannas.

Veel teist võimalikkust nimetame. On M. Weskel „Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des Finnischen Sprachstammes“ lhk. 66 õigus ja vormid nagu parembusi, enämbüsi, kõvembüsi tõeste tarvitusel, siis vastaks Alemposi kõrvalt- ja kõige vanem kuju Alumbus, Alumbusi, omadusesõnale alembaine, nagu parembusi parembaine'le, enämbüsi enämbäine'le, ja tähendaks sedasama nagu Alempoole kohta, mis otsustaja seisupaigast alamal, madalamal on.

Kolmandaks kinnitab oma jagu seda sõnatähendust üks nimi, mis 15. aastasaja dokumentides paar korda ette tuleb: Allala, meie praeguses kirjaviisis Alala.

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch VII. № 94, kirjutatud 18. märtsil 1424., kuuleme ühest kuritööst mida korda saatnud „Vichtemes von Allala, geboren ut dem kerspele to Walle“ = Vichtemes Alalalt, sündinud Valli kihelkonnas. Dokument № 152, 6. juulist 1424, kõneleb seitsmest mehest: „Vichtemes, Toynomas son van Allala“ = Vichtemes, Toinoma poeg Alalalt ¹⁾.

Et, nagu hiljem näeme, Alala meid sinnasamasse maakonda juhatab, mida muidu Alemposiks, Alumbuseks,

1) Vichtemes=Vihtademees(?)-Vihtadetegija, Alala külast pärit, on ühe Tallinna kaupmehe ära tapnud. Viljandi komtur teatab 18. märtsil 1424. Ollustvere mõisast (to Olstever) Tallinna raekohtule, et asi tema teenijate kaudu välja tulnud ja tema nende käest 2 pakki Lüübeki riidet ära võtnud. Vichtemes põgenenud ära ja elavat Kallivere külas Scherenbekeni maa peal Mihkli kihelkonnas, kust teda võivat lasta kinni püüda. Mõni kuu hiljem — 6. juulil 1424. — kirjutab Viljandi komtur uueste Tallinna raekohtule. Vichtemes, Toynoma poeg, Alala külast, on vahe peal kinni võetud ja istub Tallinnas vangitornis. Komtur palub teda lasta üle kuulata, kelle kätte tema riisunud raha ja kauba on annud. Haapsalust läbiviimisel on tema palju auusaid Haapsalu eestlasi süüdistanud, et nemad mõrtsukatöö juures ühes olnud. Mis asjast välja tulnud, ei kuule meie enam pikemalt.

nimetatakse, siis võiks küsida, kas Alala viimaks Alem-
poole kõlaline teisend ei ole ja mõlemad kohta ei tähenda,
mis all pool, madalamas seisab.

Alala Vichtemest öeldakse, et tema sündinud „ut dem
kerspele to Walle“. Sellsamal ajal loeme (1428) ühest
preestrist, keda nimetatakse „Johannes Zanten, pastor to
Walle“. Kirikut hüütakse „templum St. Johannis in parochia
Valensi“. Kentsakat lauset on ümber pandud: Pastor zum
Walle, Walli õpetaja; Püha Johannese tempel Walli kihel-
konnas. Esimene lause võiks ju seda tähendada, olgu et
küngas, mille otsa kirik ehitati, valli meele tuletas, olgu et
kiriku kaitseks vall ümber tehti. Aga Suure-Jaani kiriku
ümbrusel — seda kirikut on mõeldud — ei ole valli nägu,
ei ole ka vähemat teadet meie ajasse ulatanud, et kirik valliga
kunagi on olnud ümber piiratud. Tõenäolikum on, et „to
Walle“ Ladina keelest Madal-Saksa keele on laenatud, kus
valles, vallis, madalat maakohta, orgu, tähendab. (Võrdle „in
parochia Valensi“). Valensis oleks Eesti Alempoole ehk
Alala ümberpanek Ladina keele, „to Walle“ Saksa vääne
Ladina keelest.

Mida nimi Alempoole ehk Alumbuse tahab ütelda,
seda kinnitab tõepoolest maapinna lähem vaatlemine.

Enne veel aga peame Alempoole ehk Alumbuse maa-
konna asupaika määrama.

See ei valmista raskusi.

„Liber Census Daniae“ loeb Põhja-Liivimaa maakonnad
idast lääne minnes üles: „Wegele, Möge, Nurmegunde,
Alempos“. Alempos=Alempoole seisab nõnda Nurmekundest
läänes. Nurmekunde alla käis aga Pillistvere ja osa Põltsa-
maa kihelkonda. Nii juhib „Liber Census Daniae“ meid
Suure-Jaani.

Sedasama kinnitab F. G. von Bunge, „Liv-, Esth- und
Curländisches Urkundenbuch“ I. nr. LXIV: Seal nimetatakse:
„Ugenois cum Waigel, Sobolitz, Saccala cum Moicke,
Alumbus et Nurmegunde“. № LXVIII on rida seesama:
„Ugenois, Waigel, Sobolitz, Saccale, Mocke, Alumbus,
Normegunde“. № CXXVII loeme: „Sackele, Moche, Alen-
boys, Normecunde“. № CCXXIX käib rida ümberpöördu-
lt: „Alempoys, Normecunde, Moche, Weigele“. Niisama nr.
CDLXXXII: „Alempois, Normecunde, Moke et Waigel“.
Alempos = Alempoole asub nõnda Nurmekundest läänes,
Sakalast ja Mõögast põhjas. Seega jõuame jällegi Suure-
Jaani. Alamal kinnitame seda arvamist veel paari toega.

Alampoolest ehk Suure-Jaanist käib nüüd mäeseljak
läbi põhjast Paide tulles Viljandi poole, aga tema kõrgem

koht sattub juba Viljandi kihelkonna piiri sisse. Suure-Jaani seisab alamal, madalamal, kui Viljandi poolne kõrgem pind. Kui väga maa siin langeb, näitab mõõtmine. Sürgavere tuuleveski ulatab veel 412 jalga üle merepinna, Suure-Jaani kirik on peaaegu poole madalamas, ainult veel 240 jalga. Navaste tuulik, mis väga järsu künka otsa on ehitatud ja ümberkaudsest maast palju kõrgem näib olevat, ulatab tõepoolest kirikust ainult 10 jalga kõrgemale. Navastes aga langeb maapind äkiste alla Navaste jõe ääre mädasoosse.

Sedasama maapinna alanemist märkame käega katsutavalt ka mäeseljandikust ida ja lääne poole. Olustverest talveteed Särgla poole sõites läheme ühtelugu mäest alla, kunni Aimla soosse ja Parika järve ääre saame, mis sügavas loigus on. Nõndasama on lugu mäeseljast lääne. Vastemõisa oleme päris lausale maale jõudnud. Osju, Sandra, Mardu, Tõramaa mail oleme juba täieste laanes ja Riisaküla mehed ehitavad oma aidad sülla kõrguses postide otsa, et suurvesi neid ära ei vii.

Et rahvas ala ja alam poole tõeste selles mõttes tarvitab, ei tunnista ainult tuttav „alla mäe“, vaid ka teised kõnekäänud. Minu sündimisepaigas, Suures-Kõpus, Vastemõisa valla piiri peal, öeldakse praegu, kui Viljandi poole minnakse: „Ma lähen mäele; ma lähen maisemaale; ma lähen välja“, nagu mõnest sügavast august. Kui Viljandist tullakse, siis lähen jälle „alla“ ehk „alla poole“. Seda aga tähendaski vana kohanimetus Alempoole.

Alempoole ei võinud oma kitsaste piiride pärast — ta mõõdab ainult 50 ruutversta — mitte iseseisev maakond olla, vaid oli Sakalast üks osa. Aga temal oli siiski oma jagu tähtsust, vististe rahva tubliduse ja vahvuse pärast. Sakslaste siiatulemise ajal oli Alempoole vanem Lembit kuulsam ja mõjukam väejuht tervel Eestimaal. Iseäranis aga oli temal ütlemist Sakalal. Teda hüütakse otsekohe Sakala vanemaks, nagu ei oleks teisi vanemaid Sakalal olnudki. Aga ta oli teiste üle peajagu pikemaks sirgunud ja sellest auunime saanud. Tema asus Lõhavere Talleveres, kus Lemmuti talu veel praegu tema mälestust alal hoiab. Tema võimu toetas lähidane Leole kants. Leole kõlaks praeguses Eesti keeles Lõole ehk Lõo maalinn. Ka muidu nimetasid eestlased oma kindlaid paiku lindude ehk loomade järele, nõnda kõige laialisemat maalinna Harjumaal Varbolaks = Varblaselinnaks. Tema sarnased on Warbla, Hänila, Partsi, Räägu, Kukulinna, Kukuvere. Tuttavad on Karula, Otepää, Unniküla, (Hundiküla) Põdrangu, Orava, Lammasküla, Karitsa, Lehmja, Härgla

Miks nad niisugust nime panid, ei tea meie enam kindlaste seletada: olgu et linda ehk loomi asutatud maalinna ehk elupaiga ümber rohkeste ümber uitis; olgu et ase oma kuju poolest neid meelega tuletas; olgu et vanem ehk muu asunik selle linnu ehk metsloomade nime kandis, millega kohta hakati hõikama. Et meie esivanemad loomade ja lindude nimesid kandsid, teatavad vanad ajalookirjutajad sagedaste.

Alempoole nimi ei elanud mitte kaua vabaduse kaotust üle. Uued maaperemehed asutasid maajao sennise keskkoha Lõole ligidale uue keskkoha, Jaani kiriku, ja see ristiusu nimetus on paganuse päranduse unustusesse tõrjunud.

Jaani kirik aga ei ole siin maanurgas ainsamaks jäänud. Katoliku usk ei leppinud nii vähesega. Meil on kaks teist kirikuaset tuttavad. Esmalt kuulus Ristikirik Vanamõisa talu maa peal, umbes 10 versta Viljandist Vastemõisa tee ääres, õnnetu Madiksepäeva lahingu asemel, kus 1217 Sakala vanem Lembit langes. See oli vana hiie kohta ehitatud ja sellepärast pidas rahvas teda väga pühaks ja tõi Ristipäeva aegu — 3. mail — ligidalt ja kaugelt siia ohvrid, iseäranis sea- ja lambakõrvu, aga ka lõngu, linu, villu, leiba ja raha. Iseäranis otsisid siit sigimata naesed abi. Nad hüpanud ihualasti ümber kiriku. Teised söönud ja joonud ja kadunud siis metsa kiimalustööd tegema. 1481 kuuleme kahest maatükist, mis Ristikiriku päralt. Aga 1601 ei ole Ristikirikul enam maaomandust. Sõjas, mis ordo lõpul tõusis, on keegi naabrimõisnik maa omale võtnud. Ka kirik lagunes ära. Ta seisis ilma laeta, usteta ja akendeta, aga teda tarvitati siiski jaolt edasi, Poola ajal ajuti ka katoliku jumalateenistuseks. Vist on Ristikiriku maad, mis 1481 kirikule „igaveseks ajaks“ olid kingitud — 5 Rattamaa talu — seekord — 1601 — Vanamõisa põldudeks ühendatud, mis hiljem Viljandi mõisa kätte läksid, kunni mõni verst eemale — 15 versta Viljandist — uus mõis — Vastemõisa ehitati. 1613 oli Ristikiriku patroniks poolakas Makalinsky. Kui Liivimaa Rootsi alla sai, lõpsid katoliku usu jumalateenistused Ristikirikus ja Lutheruse usu kombes seati jälle jalule. Kõige viimati käis siin jutlust ütlemas Viljandi õpetaja Rötger Becker (1637—1647). Vist oli kirikut vaheajal parandatud. Aga 1630 on ta jälle täiesti lagunenu ja seisab tühi. Ainult ebausukombeid talitati siin edasi, kunni 1777 sillakohtu käsu peal ka müüri varemed veel maha lõhuti.

Kolmas kirik oli Aimlas, Kubjaverre külas. 1782 tundi tema pikergust, neljanurgelist aset. Nüüd ei ole temast enam jälgi järele jäänud, vist ei mäletagi keegi enam, et seal kord kirik seisnud.

Aimla nimi on kahekeelne vördjas. Ta on kokku pandud Eesti sõnast Oja ja Ala-Saksa sõnast mole ehk mule, mis veskit tähendab, Ojamolle, Oymulle mõnda vesiveskit. Sõnakuju Oyamoll, Oymull, Aymule, Ayamoll, Aymol leiame sagedaste vanust dokumentidest. Ka see kinnitab meie ütlust, kui vankuvad vanad kohanimed on, kui halvaste neid kõlaliselt kuuldi, kui puudulikult neid kirja pandi, kui tundmatuseni neid muudeti ja väanati.

W. Reiman.

Kirjanduse ülevaade.

Eesti õigekeelsuse ja keele ilu küsimus.

Vastuseletuseks hra Jögewerile.

Minu kirjutuse „Keele kaunima kõlavuse poole“, kus Eesti keele kõla parandamiseks, mida inetumaks pean, mõnesugused ettepanekud teen ja uuendusi soovitan, võtab hra J. Jögewer „Eesti Kirjanduses“ nr. 6. arvustuse alla. Seal heidab ta mulle ette, et ma mitte ära ei määra, mis keele ilu on ja mis seadustes see põhjeneb, „et Aaviku ülesseatud mõtted, mille põhjal ta Eesti keelt ilustada tahab, ilma mingi põhjendusega ette on toodud, liiva peale üles loperdatud ehitused on, mida esimene tuulepuhang ümber lükkab“. Niisugune ja nii avaldatud otsus on küll vist ainult sellega seletatav, et kogu keeleilustamise idee arvustajat vähe huvitab, ja et ta ka minu kirjutust on pealiskaudselt lugenud ega ole vaevaks võtnud sügavamale asjaüdisse tungida. Mõned ta väited näitavad selgesti, et minu lauseid on talle kahe silma vahele jäänud.

Kõige pealt mis keele ilu ehk eufoonia põhjusemõtteisse puutub, siis eksib hra J., kui ta väidab, et me omi ettepanekuid ei põhjenda. Ümber pöördult, me põhjendame iga inetuse nähtust, mille kõrvaldamiseks abinõusid soovitame. Nii ütleme Eesti rõhu kohta: „Igatahes ei ole ainuüksi primisyllabiline aktsentueerimise viis mitte ilus: ta teeb sõnad lohi-sevaks ja venivaks, mis läbi lause, kui sõnad veel pikad, nagu meie keeles, palju oma kergusest, nobedusest ja energiast kaotab (lk. 5)“. Samuti on lühikeste silpide järgnemiste kohta öeldud: „See vahetpidamata ja ühetooniline, nagu lühikeste kuuteistkümnendikkude nootide järgnemine teeb sõnad ja fraasid kahvatumaks, värvitumaks, energiatumaks“. Need laused seletavad meie arvates küllalt. *Sapienti sat* (targale küllalt).

Ja pealegi on ju see kõik nii iseenesest mõistetav. Et näituseks samade häälikute ja üleüldse samade foneetiliste rühmade sagedane ja lähene kordumine ilus ei ole, vaid ennemini inetumalt, vastikult mõjub, tarvitseb vaevalt enam teaduslikku ja filosoofilist seletust või põhjendust, et inimesi seda uskuma panna; see tõde esineb meie intuitsioonile otsekoheselt ja vahenditumasti. Sellepärast ma ei arvanudki tarvilikuks sellele pikki teoreetilisi harutusid pühendada. Kel selle kohta tundemeelt ei ole, sellele on meie arvates raske, kui mitte võimatu, abstraktide seletustega ja teooriatega seda selgeks ja tunduvaks teha, nii sama vähe kui n. n. Greeka nina suuremat ilu seda uskuma panna, kes tõmpnina ilusamaks leiaks. Olgugi et esteetika küsimustes iseäranis raske on teoreetiliselt niisuguseid norme üles seada, mille peremptoorsed argumendid, nagu matemaatikas, kõiki sunniksid neid õigeks tunnistama, näib siiski praktiliselt mingisugune keskmine iluinstinkt valitsevat, millest kõrvalekaldumist võib erandiks ja anomaaliaks pidada. Ja selle keskmise, üleüldise, normaalse ilutunde olemasolu oletades esitasimegi oma ettepanekud. Selle ilutunde järele on kindel, et sama, olgugi iseenesest üksikult võetuna ükskõikse või koguni ilusa nähtuse või efekti liig kestav kordumine, kui see mingi iseäraliku tahtliku mõju taotamise otstarbel ei sünni, tüütavalt, väsitavalt, vastumeelselt mõjub, seega inetu on. Meil ei olnud seepärast sugugi mitte nii väga tarvilik teoreetiliselt seletada, et t sagedane kordumine kakofooniline (inetukõlaline) on; sai küllalt selle nähtuse peale tähendada, seda nimetada, sest vaja oli ainult publikumi tähelepanekut selle peale juhtida, selle kohta teadlikkust äratada. Seda arvasime paremini iseloomuliste näitustega kui abstraktide targutustega kätte saavat. Või leiab hra Jögewer, et t (d) ja s häälikute sagedad kordumised Eesti keele kõlavust sugugi ei riku? Kui nii, siis ei või me muud kui ta maitse kui erandi, kui anomaalia peale vaadata.

T (d) ja s hääliku asjus kujutab hra Jögewer (tahtlikult või kogemata) meie seisukoha niisugusena, nagu tahaksime nimetatud häälikud Eesti keelest välja tõrjuda ja nagu peaksime neid iseeneses, üksikult võetuina inetumaks. „Asjata küsime, miks peavad s ja t just Eesti keeles inetumad olema ja armsas Italia ja Prantsuse keeles mitte. Ei ole ju vist mitte ühte keelt olemas, kus need häälikud puuduksivad, ja ainult Eesti keeles olevat nad inetuse märk. Mispärast? Aavik jätab vastuse võlgu“. Mispärast, — see on selge; selle tõenduseks on ju kogu meie kirjutus pühendatud; sellest kõneleme seal lehekülgede kaupa, kõiksugu näitusi tuues: nimelt nende „liig lähene ja sagedane kordumine“ (lk. 8). Me imestame, et hra Jögewerile see on võinud tumedaks jääda. Me kordame talle seepärast siin: mitte häälikud ise, üksikult võetuina, ei ole inetumad, vaid nende kor-du-mi-ne!

„Ja hra Aavik soovitab nüüd kõige kentsakamaid sõnade moonutusi ette võtta, et seda häälikut (t) Eesti keelest välja kangutada“. Palume hra Jögeweri neid „kentsakaid sõnade moonutusi“ nimetada, et ta arvustuse lugejad ka ise võiksid otsustada, kui kentsakad nad on.

Hra Jõgewer näib tõepoolest endale publikumi poolt veelgi suuremat pimedat usku nõudvat, kui mida ta mind süüdistab tegevat. Üleüldse on hra Jõgeweri arvustuse nõrk külg see, et ta minu kirjutuse hukkamõistetavist ettepanekuist sugugi mitte näitusi ei too.

Hra Jõgewer oletab, et mina oma ilu mõiste olla Soome keelest saanud: r ja t olla mulle selle pärast ja nimelt neis vormides vastikud, kus need Soome keeles puuduvad. („Ta ei näi ise sugugi aimavat, et ta oma keele iluduse Soomest on pärinud, et tal need luulekujud inetumad tunduvad, mis Soomes puuduvad. Vähemalt ei näi ta kuskil selle peale tähendavat, et ta Soome keelt iluduse eeskujuks peab. Ta ei ole nähtavasti nii kaugele asja läbi mõtelnud.“) Me imestame, et hra Jõgewer teab, mida me aimame ja mida me mitte ei aima. Võib olla, et me sellest täiesti teadlikud olime: olime ju varemini, ühes teises kirjutuses, selle peale juba tähendanud, et Soome keel just meie ette-toodud vormides puudevate t häälikute tõttu ilusam on (Vaata „Eesti Kirjandus“ a. 1912, nr. 11—12). „Ilusa keele kõlaline iludus“ lk. 261).

Et võõras keel meid teadlikuks teeb meie oma puudustest, on ju loomulik. Peab midagi olema, millega võrrelda. Ilu on relatiivne. Ja niisama loomulik on, et seks võrdlemiseks kõige pealt Soome keel end pakub.

„Vähemalt ei näi ta kuskil selle peale tähendavat, et ta Soome keelt iluduse eeskujuks peab“. Mis tarvis siis just eeskujuks? Soome keeles on iludusi, aga ka inetusi, kuid üleüldiselt peame teda Eesti keelega võrreldes eufoonilisemaks.

„Sellest valesisukohast väljamineks, et sõna mõtte looja on, jõuab Aavik nüüd otsusele, et meie oma mõtetele, oma „kirjandusele“ hoopis kõrgema luulelennu saame omandada, kui me enestele ilusa keele loome.“ Võiks siin mõelda, et hra Jõgewer ei ole viitsinud meie kirjutust lõpuni lugeda, sest muidu ei oleks talle mitte võinud kahe silma vahele jääda lause, kus me ilusa stiili kujunemiseks sisemistele, vähem välistele, seega mõttelistele, ideelistele asjaoludele täieliku tunnustuse anname ja nende vahekorra ära määrame. „Muidugi, ja ma olen sest täiesti teadlik, stiili ilu oleneb märgataval määral sisemisist ja nõnda ütelda ebaainelisist asjaoludest, nagu seda on sõnade tähendus, nende valik, nende kombinatsioonid, lause „sisemine rütm“, ilusad ja huvitavad võrdlused, ebalabasus, vahekord käsitletava ainega, üleüldine meeoleu ja toon, mida kirjanik oma aine ja jutustuse viisiga kokku avaldab, nii et stiili, mis nende omaduste poolest vilets ja vääriru, ka kõlavamad lõpud ja sõnade eufoonilisemad kujud palju ei parandaks. Kuid on siiski teatud vahekord keele ja stiili vahel. See on sama, mis instrumendi ja kunstniku oma. Halb mängija ei rõõmusta ka kõige paremagi riistaga meie kõrvu, kuid võrratu (parem: võrretuma) virtuoosi mäng võib halvalgi viiulil meile meeldiv olla ja meid hurmatagi (joovasta), seega et ta oma eksimata tehnikaga, oma diktsiooni puhtuse ja sulavusega ning oma individuaalse ilme ja tundmusega meid nagu unustama paneb instrumendi puuteid, ta hääle kahvatut ja puist või karedat ja kähisevat

kõla. Kuid see ei takista ega vabasta ineid soovimast, et instrument kunstniku kohane oleks, ja kahtlemata maitseksime ta mängu paremini ühel Stradivariusel. Ja enam veel kui publikumile, on kunstnikule endale mänguriista häämus tähtis (lk. 35)“. Kas on pärast seda Jõgeweril õigust mulle oma viimaks tsiteeritud mõtet kaela määrada?

Hra Jõgeweri ärritab mu broshüüri kaanelehele pandud motto: „Enne riist, siis teos; enne keel, siis kirjandus“. Mottod, samuti kui vanad-sõnad, on enamasti ikka natuke paradoksaalsed ja liialdatud, et sellega seda teravamini mingi mõtte või nähtuse üht külge toonitada.

Lõppeks paluksime hra Jõgeweri näidata, missugused sõnavormid minu „luuletatud“ on ja mida sellepärast mitte ei või vastu võtta.

Üleüldse teeb hra Jõgeweri arvustus (kui seda ülepea võib arvustuseks nimetada, sest ta jätab minu kirjutuses esile toodud ettepanekud täitsa puudutamata) oma tooniga niisuguse mulje, nagu oleks arvustuse autor pahane, et keelt üleüldse on tahetud ilusamaks teha. Kas siis hra Jõgewer tõesti leiab, et keel oma kõlavuse poolest meie soovitatud vormide läbi sugugi ei võidaks?

*

Ka omas referaadis prof. Setälä kirjutusest „Õigekeelsus ja õigekiri (?)“ („Eesti Kirjandus“ a. 1913, nr. 8), mis referaati hra Jõgewer katsub Eesti oludele kohastada, kuid selle ülesande endale liiga kergeks teeb, seega et ta vaevalt kümnekonna Eesti näitusi toob, — ka selles referaadis ning selle eelmärguses nõuab mõni väide õiendust. Seal öeldakse: „Hr. Aavik tahab siis põhjusemõtteks „õigekeelsuse küsimusi otsustades ja grammatikat arendades“ iluduse mõistet seada. Hra Jõgewer on siin ebatäpne: ta oleks pidanud kirjutama „ü h e k s põhjusemõtteks“, sest peale selle oleme üles seadnud veel muud kaks: omapärasus (osalt see, mida Setälä grammatilis-etümololoogiliseks nimetab) ja otstarbekohasus; oma kirjutuses „Keele kaunima kõlavuse poole“ oleme tahtnud vaadata, missugused keeleuuendused laseksid end eufoonia, kõlavuse, s. o. üleüldisemas mõttes esteetilise põhjusemõtte nimel soovitada; seal oleme ka selle peale tähendanud, et mõned neist ka muude nõuetega ühte satuvad.

„Ma paneksin eeskujudeks, kui me neid juba Soomest peame otsima, mitte Soome keele, vaid Juhani Aho ja Kalevala nende Soome algkeeles“. Siin teeb hra Jõgewer äravahetuse, millest me juba varemini oleme hoiatanud: ta vahetab keele ja stiili ära, mida ta ei oska lahus hoida. Aholt võime küll stiili õppida, kuid mis sõnadesse ja puhtasti grammatilisesse elemendisse puutub, siis ei ole meil sellepärast sugugi vaja end kellegi määratud kirjanikuga siduda, vaid siin võib meile üleüldse Soome kirjakeel niisugusena nagu ta praegusel ajal soomlaste suus ja sules esineb, eeskujuks olla, sest see on kõigile kirjanikkudele ühine. „Kalevalalt“ ei saa me keelelises mõttes küll mitte mingit abi.

„Keelemeeste ülesanne ei ole mitte keelt uuendada ja parandada, vaid keele elamisest ja olemisest õiget pilti pakkuda, keele ülesandeid ja

sihtisid ära määrata“. Ja edasi: „Keeleuurijate ülesanne on keele vormisid mõista, mitte neid hinnata“. Need Setälä laused nõuavad siiski teatavaid täiendusi ja kitsendusi. Siin peaks vahet tegema objektiivse, erapooletuma teadusliku uurimise ja praktilise, loova keelekorralduse ja õigekeelsuse vahel. Esimest võib botaanika teadusega, teist aedniku kunstiga võrrelda. Nagu botaanik ainult teaduse, s. o. teadmise pärast uurib ja oma uurimise eesmeid (objektisid) taimi niisugusel kujul vaatleb ja konstateerib, nagu loodus ja olud neid kord on loonud, ja sellepärast iga isikliku vahelesegamise eest hoiab, nii teeb ka keeleteadlane endale ülesandeks ainult tähele panna, konstateerida ja seletada. Selle vastu, nagu kunstaednik taimi katsub paremaks teha, suursugustada, koguni muuta, uusi varieteete luua kõiksugu kunstlike abinõude abil, nii peaks kirjakeele korraldajal ja õigekeelsuslasel luba olema keelt parandada, umbrohist puhastada, uute elementidega täiendada, peenemaks teha, koguni teda muuta, kus seda vaja. Olgugi et mõlemad tegevused palju ühiseid eelteadmisi oletavad, on nad oma laadi ja sihtide poolest see võrra erilised, et kummakski on eri eeldusi tarvis. Objektiivsel keeleteadlasel, kes keele varemaid ja algelisi olukordi, sõnatüvesid ning foneetilisi kujunemisi uurib, võib vähe huvitust, maitset, arusaamist olla praktilise keelearendamise ja täiendamise kohta, kuna jälle sel, kes viimasega tegemist teeb, esimese tööks võib vähe kalduvusi olla. Iseasi on murdeid, algkeele sõnatüvisid või vanu käsikirju uurida, iseasi ühe moderni kirjakeele arendamisega tegemist teha, iseasi on ajalugu tähele panna ja uurida, iseasi selle tegija olla.

„Keelt ei suuda mitte grammatika kirjutaja uuendada ja parandada, vaid seda teevad paremad kirjanikud“. (Hra Jõgeweri lisalause.) Seegi ei ole karvapealt õige. Jõgewer vahetab siin jällegi stiili ja keele ära. Hea kirjanik ja stilist võib jämedamaidki keelevigu teha, ja teiselt poolt on võimalik keeleliselt laitmata, aga esteetiliselt väärirumat, kuiva, igavat, sisuta stiili kirjutada. Grammatika veal ei ole midagi tegemist kirjaniku anniga. Ka mõned kõige suuremad kirjanikud ei ole neist mitte täitsa vabad. Grammatika ja õigekirjutuse peavad kirjanikud koolis raamatute ja kooliõpetajate juhatusel ära õppima. Kui Aho ka keeleliselt laitmata stiili kirjutab, siis on see sellepärast, et ta koolis on Soome kirjakeelt õppinud ja et selle kirjakeele arendamise kallal on enne keelemehed töötanud, teda näit. rootsikeelsustest puhastades, ta grammatikale kindlat kaju andes ja hulga uusi sõnu luues. Et meil kirjanikud emakeelist kooliharidust ei ole saanud ja et Eesti kirjakeel ülepea alles kujunemas on, siis peavad keelemehed otseteel kirjanikkude poole pööрма ja neile keeleasjus nõu andma. On asju, mida kirjanik, kes keele küsimustega ei ole tegemist teinud, ise ei või teada. Loomulik on, et see, kes spetsialistina keele nähtusi tähele paneb, uurib ja nende üle ühtelugu järele mõtleb, kompetendim on otsustama, mis keelele kohasem ja kasulik. Kui meil praegu keel peaks täitsa kirjanikkude hooleks jäetama, siis võiks nende teadmattuse pärast mõnigi ebasoovitav vorm ja kon-

struktsioon keele juurduda. Et grammatikud keelekäiku teataval määral võivad oma soovitud sihis juhtida, seda näitab muu seas Uus-Greeka kirjakeele arenemine, mis keelemeeste mõjul on Vana-Greeka keelele lähendatud. Muidugi oleneb see sest, kuidas seks propagandat tehakse. Kuiv grammatika, mida vähesed loevad, ei mõju palju; peab üksikuid vorme niihästi eriraamatuis kui ajakirjanduses seletama, soovitama ja populariseerima ja mõjuma, et need ikka sagedamini hakkaksid esinema.

Joh. Aavik.

*

Vastuseks hr. Aavikule: Hr. Aavik pahandab, et ma tema kirjatööst mõõdupuud leidnud ei ole, millega ära võiks määrata, mis ilus ja mis inetu, tunnistab aga seal juures ise, et seda tõesti peaaegu võimata olevat leida. „Kel selle (s. o. iluduse) kohta tundemeelt ei ole, sellele on meie arvates raske, kui mitte võimatu, abstraktide seletustega ja teooriatega seda selgeks ja tunduvaks teha, niisama vähe, kui n. n. Greeka nina suuremat ilu seda uskuma panna, kes tõmpnina ilusamaks leiab“. Üsna õige. Kellel oma tõmpnina „nemad kirjutasid“ armsam ja ilusam on, kui hr. Aaviku Kreeka nina „nemad kirjutid“, selle peale ei mõju kõik „abstraktised seletused ja teooriad“ midagi, oma tõmpnina peab ta ikkagi ilusamaks. Vaidlusest selle üle ei või muud midagi järgneda, kui et mõlemad vaidlejad pooled teine teist ilutundmise puuduses süüdistavad. Selle pärast ei kõlba niisugune raskesti määratav aime grammatiliseks juhtnööriks. Hr. Aavik on ka minu teada ainukene keeleteaduse ilmas, kes niisuguse juhtnööri on katsunud üles seada.

Hr. Aavik nõuab, nimetagu ma „tema kentsakaid sõnade moonusi.“ Olgu. Ma nimetan järgmised: „Eesti Kirj.“ 1912 lk. 465: edastagasi, põgenud (surnud vorm; minu teada on ainult „pagenud“ elamas); lk. 467: kirjutetakse (ma tunnen ainult „kirjotetas“), kannatetakse, armastetav, parandetud; (rahva laulude „pillutetud“ jne. on minu teada surnud vormid, nagu „isada, emada“); lk. 470: ma kirjutin, sa kirjutid, me kirjutime, te kirjutite, nad kirjuti(va)d, pärandin, ähvardin, avaldin jne.; lk. 474: metse (peidus); lk. 478: vormest, organismel, metodel (peab tähendama: metodidel). Vahest saab neist näitustest.

Hr. Aavik küsib: „Kas siis hra Jögewer tõesti leiab, et keel oma kõlavuse poolest meie soovitud vormide läbi sugugi ei võidaks?“ Kahju küll, pean selle peale vastama: Ei võida.

*

Mis pärast peab niisuguste keele uuenduste vastu võitlema? Igal asjal on oma hea ja halb külge, ka keele uuendajate ettepanekutest võib mõni terake head vilja kanda. Igale ühele on oma väikesed eralõbud lubatud, mispärast mitte ka keeleuuendajatele? Sellepärast, et praegusel ajal, kus emakeel vallakoolidest ja väikelaste aidadestki kipub ära aurama; kus inimesed kõigelihtsamaid emakeele sõnu arusaadavalt kirjutada ei oska, meile keeleuuendajate poolt mõne paari saja linnalase jaoks uut „linnakeelt“, nagu seda juba nimetama on hakatudki, tahetakse luua, mille

esimene nõudmine see olgu, et ta rahva keelest teistsugusem, hr. Aaviku arvates ilusam, oleks, muid paremusi aga ei paku, kuna meie harilikus Eesti keeles täitsa võimalik on kõiki sügavamaidki inimlisi mõtteid ja mõisteid avaldada, kui aga mõtteid ja nende avaldajaid leiduks. (Ma ei mõtle teadusliste terminite kindlaks määramist, mis tarviline töö on, vaid olevate Eesti sõnade ja vormide asemele teistsuguste paigutamist). Mitte Eesti keel ei ole kehv, vaid meil puuduvad suure andelised kirjanikud. Uus „linna keel“ paneks raamatud rahva eest luku taha, haritlased oma väikse arvuga aga mingit kirjandust üleval hoida ei suuda. Meil ei ole siin nõnda mitte enam keeleuendajate väikeste eralõbudega tegemist, vaid terve rahva tulevikuga. Sellepärast ei või hõlpsasti sellega leppida, kui rahva ja haritlaste vahele keelemüüri ehitada ja Eesti keelt killustada tahetakse. **J. Jõgewer.**

Veel Chr. J. Petersoni pildi puhul.

Kr. Jaak Petersohni ¹⁾ pilti on siiaamaale asjata otsitud. Dr. W. Neumann lausub omas: „Lexikon baltischer Künstler“, et kunstnik F. B. Dörbeck (sünd. Viljandis 1799 a., surn. sealsamas 1835. a.) temast pildi olla valmistanud. Hr. G. Suitsi olla Riia Dommuseumi kogudes pilti otsinud, kuid tagajärjeta. Tallinna Museumi, niisama ka Riia kunstimuseumi kogudes ei olla teda olemas. Viljandis elavad kadunud kunstniku sugulased, hra Paul Dörbeck ja pr. Emma Peterson, ei teadvat ka sellest pildist midagi, niisama ei ole ka seda Berliini Kupferstichkabinetis leida (Dörbeck elas 1823—35 Berliinis).

Nüüd on Riia linnaraamatukogu hoidja hra Nik. Busch'i lahkuse läbi võimalik olnud ühest aquatinta pildist päevapildilist koopiat saada. Original pilt leidub Joh. Chr. Brotze suures kogus: Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospective, Wapen u. d. g. X-mas köites, leht 134, mida Brotze aastate jooksul kokku on kogunud. Seal leidub ära kirjasid vanust dokumentidest j. m. Pildi suurus on 145×107 mm. Brotze tähendab sinna juure:

„Anmerkung zu dem gegenüberstehenden lithographischen (!) Drucke. Der hier vorgestellte Jüngling hiess eigentlich Christian Jakob Petersohn und war der Sohn des Kirchenknechts der Schwedischen und Ehstl. Gemeinde bei der Kronskirche zu S. Jakob in Riga. Er schämte sich nicht ein Ehste zu seyn, sondern wählte sich sogar den Namen Jacob, Ehstn. Jaak, der unter seinem Bilde steht, zum Lieblings Namen (in welchem das J aber so lautet, wie im Teutschen Jacob.) Er war 1801 d. 2. Mart. geb., studirte in Dorpat u. starb A^o 1822 d. 23. July. Die Natur hatte ihn mit vortrefflichen Gaben ausgerüstet, wie in seiner Biographie in den Rig. Stadtblättern A. 1822 p. 297 sehr richtig gesagt ist. Auch hat er verschiedenes geschrieben. Sprachen waren sein Lieblings Studium vid. ibidem p. 366, auch die litterarischen Anzeigen von 1821 p. 24“.

1) Vaata Eesti Üliõpl. Seltsi Album VI., Noor-Eesti II. ja Kampmann, Eesti kirjanduseloos peajooned I.

(Täendus kõrval leiduva lithografrüki (!) kohta. Siin kujutatud nooremehe nimi oli õieti Christian Jakob Petersohn. Ta oli Riia Jakobi kroonukiriku Rootsi ja Eesti koguduse kirikuteenri poeg. Tema ei häbenenud mitte eestlane olemast, vaid ta valis koguni oma armsamaks nimeks Jakob, Eesti keeli Jaak. Ta oli 1801, 2. märtsil sündinud, õppis Tartu ülikoolis ja suri aastal 1822, 23. juulil. Loodus oli temale väga head anded jäganud, nagu tema eluloo kirjelduses, Rig. Stadtblätter 1822 lk. 297, väga õigesti üteldud on. Ka on ta mitmesugust kirjutanud. Keeled olivad tema armsam tööpöld, vaata seals. lk. 366 ja Litterärischer Anzeiger 1821 lk. 24).

Kas pilt seesama on, millest hr. Dr. W. Neumann kirjutab, ei ole siamaale korda läinud teada saada.

Bibliografia.

a) Raamatud.

Toimetusele on saadetud:

Joh. Aavik, Mõned keele reeglid. Nõuded ja soovid. Noor-Eesti kirjastus Tartus. G. Grenzsteini tr. 23 lk. 8. H. 25 kop.

Teatri raamat. Toimetanud Bernhard Linde ja Gustav Suits. (Eesti Kirjastuse Seltsi „Noor-Eesti“ toimetus nr. 16). 151 lk. 8.

Rahvaharidusetöö väljaspool kooli I. (Raamatukogude korralduse Osakonna toimetus). Osäühisus „Noor-Eesti kirjastus“. 1913 a. „Postimehe“ tr. Tartus. 102 lk. 8. H. 60 k.

Theodor Fontane, Abielurikkuja (L'adultera). Romaan. Osäühisus „Noor-Eesti kirjastus“. (Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti“ toimetus nr. 15.) J. Mällo tr. Tartus. 157 lk. 8. H. 75 kop.

Prof. Dr. Otto Schmeil. Botanika käsiraamat. Eesti keelde M. Pill. Osäühisus „Noor-Eesti kirjastus. (Eesti Kirjanduse Selts. Kooli kirjandus nr. 5.) J. Mällo tr. Tartus. 180 lk. 8. H. 1.25 kop.

Eesti rahva museum 1912. Eesti rahva museumi väljaanne № 5. 80 lk.

Arvamise ülesannete kogu alguskoolidele. I, II ja III kooliaasta. G. Jurevitshi (17-da trüki) järele Eesti koolide tarvis seadnud T. Kukk. Teine parandatud tr. Tartus, G. Zirki'i tr. ja kirjastus. 1913. 150 lk. H. 25 k.

M. Sillaots, Anna Holm. Novell. Tallinnas. Kirjastuse-Ühisus „Maa“. 275 lk. H. 150 kop.

Ferdinand Karlson, Kalevipoeg ja Sarvik. Kaljuvalla legenda. Tallinnas. Kirjastuse-Ühisus „Maa.“ 210 lk. H. 1.35 kop.

Практический самоучитель эстского языка. Ц. 25 коп. Изд. Г. Паара. 40 стр. 8.

M. J. Eisen, Eesti muistsed jumalad ja vägimehed. K. Sööt'i kirj. Tartus, 1913. H. 65 kop. 184 lk. 8. (Eesti Kirj. S. kooli kirjanduse oimekond. Nooresoo kirjavara nr. 30.)

Ja an Lattik, Meie noored. K. Sööti kirjastus. Tartus 1913. Teine tr. 92 lk. H. 50 kop.

Ratsionalne gümnaстика ja sport Lingi süsteemi järele. Carl Vorlander. „Mõtte“ kirjastus. Tallinnas. 127 lk.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за 1912 г. Издание Статистическаго бюро Ревельской Городской Управы. Годъ первый. Ревель 1913. 45 стр. 4.

И. Ю р ь е н с ь. Вопросъ о Ливонской дани. Варшава. Типогр. Варшав. Учеб. Окp. 1913. 57 стр. 8.

Martin Jakobson, 20 Probelektionen für den praktisch-systematischen Anfangsunterricht in der deutschen Sprache nach der direkten Methode. Sprech- Schreib-Lese-Methode. S. Petersburg 1913. 59 lk. 30 k.

A. Klossovski j. J. Depmann, Ilma ettekuulutamise küsimuse praegune seisukord — ja S. Gribojedovi ettekuulutused. A. Pert'i tr. „Hariduse“ kirjastus. Tallinnas, 1913. 40 lk. H. 30 kop.

Tervishoiu käsusõnad koolilapsele. Koolilapse tervishoiu reeglid, Hollandi Hariduseministeriumi ettepanekul paremate eriteadlaste poolt kokku seatud ja kõikide koolide jaoks sunduslikuks kooliraamatuks tunnis-tatud. Tallinnas, „Hariduse“ kirjastus. 1913. 14 lk. H. 12 kop.

J. Elken, Koolilaste laulud kahele ja kolmele häälele. Rahva-koolides M. Kampmanni „Lugemiseraamatu“ I jao juure. Kaasas lühikene noodiõpetus ja hääleharjutused. Tallinnas, 1913. G. Pihlaka kirjastus. Felsbergi ja Tetermanni tr. 112 lk. H. 35 kop.

P. Grünfeldt, Heal tujul — kaunil kujul. Lood ja laulud lastele. Tallinnas, 1913. Pihlaka kirjastus. J. ja A. Paalmanni tr. 168 lk. H. 75 kop. (Eesti Kirj. S. koolikirj. toimekond. Nooresoo kirjavara nr. 21).

W. Tamman, Laulmise õpetus ühes noodiõpetusega. Tartus 1913. „Postimehe“ tr. 139 lk. H. 65 kop.

Peale selle on ilmunud, aga toimetusel saamata :

Chr. Arro, Väetamise õpetus. Lühike kokkuvõte tähtsamate väetuseküsimuste selgitamiseks. Tartus, 1913. 2-ne tr. „Postimehe“ trükk. 8°. 102 lk. H. 40 k. 5000 eks.

Eisen, M. I. Kefir ehk rammupiim tervise parandajaks. Tartus, 1913. „Postimehe“ tr. 16°. 36 lk. H. 20 kop. 1000 eks.

Haigekassa sisseeadmine ja ülesanne, 23: ndal juunil 1912 a. välja-antud Seaduse põhjal, vabrikutes ja tehastes. Narvas 1913. Grigorjevi pärijate tr. 8°. 16 lk. 5000 eks.

Pill, M. Seemnevilja sorteerimise, sordi ja müügi tarvis kasva-tamise kasust. Tartus, 1913. „Postimehe“ tr. 16°. 16 lk. 3000 eks.

W. Reiman, Eesti Kultura II. Tartus, 1913. „Postimehe“ tr. 8°. 279 lk. 3500 eks.

Roht, Richard. Igaveses labürindis. Tartus, 1913. E. Berg-manni tr. 16°. 142 lk. H. 1 rub. 1000 eks.

Täieline ärалunastamine. Tartus, 1913. K. Mattieseni tr. 16°. 64 lk. 1500 eks.

Vares, M. Hällist hauani. Kimbuke vaimulikka meeste koorid. Tartus, 1913. I. Raudsepa kirjastus, Laakmanni tr. 8°. 94 lk. H. 1.35 kop. 1500 eks.

Aruanne Eestimaa käsitöölaliste avitamise seltsi 1912 a. tegevuse üle. Tallinnas, 1913. W. Ehrenpreisi tr. 8°. 28 lk. 300 eks.

Hariduse kalender 1913. Tallinnas. I. ja A. Paalmani tr. 8°. 82+XIV lk. H. 15 kop. 1000 eks.

Kodulinnud, nende kasvatus, nuumamine, müügile saatmine, haigused ja arstirohnd. Suur kasu kodulindudest. Tallinnas, 1913. „Teaduse“ kirjastus. I. Topmanni tr. 8°. 63+1 lk. H. 30 kop. 3000 eks.

Plompuu, A. Eesti keele ilukirjutused. Tallinnas, 1913. I. ja A. Paalmani tr. 8°. 33 lk. H. 20 kop. 3000 eks.

Ristirahva Pühapäeva lehe Kalender 1913. aasta peale. Tallinnas, 1913. A. Mickwitzi trükk ja kirjastus. 8°. 6+60+12 lk. 5700 eks.

Rogosinnikow, I. B. Romanovi suguvõsa kolmesaja aastane valitsuse aeg ja selle tähendus Vene ajaloos, venekeelest ümber pannud preester Teiss. Tallinnas, 1913. Kubermangu trükikoja tr. 8°. 15 lk. 1000 eks.

Romanovite suguvõsa 300-aastase valitsuse mälestuseks Venemaa troonil 1613—1913. Tallinnas, 1913. „Teaduse“ kirjastus. I. Topmanni tr. 8°. 48 lk. H. 20 kop. 5000 eks.

Tallinna Eesti Lastekasvatuse Seltsi 1912 a. aruanne. Tallinnas, 1912. M. Schifferi tr. 8°. 71 lk. 1000 eks.

Eesti Kodu kalender 1913. Tallinnas, 1913. A. Pert'i kirjastus. 8°. 16+97+31 lk. 20000 eks.

Eesti maa Rahva-hariduse-seltsi 1912. a. aruanne. Tallinnas, 1913. I. ja A. Paalmani tr. 8°. 88 lk. 500 eks.

Frey, Jakob, Metsavaht Tõhk. Tallinnas, 1913. „Teaduse“ kirjastus. M. Schifferi tr. 8°. 31 lk. H. 12 kop. 5000 eks.

Mändmets, Jakob. Isa talus. Tallinnas, 1913. „Teaduse“ kirjastus. M. Schifferi tr. 8°. 154 lk. H. 80 kop. 2500 eks.

Micaelis, Sophus. Igavene uni. Tallinnas, 1913. „Teaduse“ kirjastus. M. Schifferi tr. 8°. 197 lk. H. 70 kop. 2000 eks.

Piiblejuht ehk taeva teekäijate mõistlik seltsiline. Tallinnas. J. Felsbergi ja Tetermanni tr. 8°. 133 lk. 1650 eks.

b) Eesti ajakirjandus.

(11. septembrist 11. oktobrini 1913).

Keel.

Joh. Aavik, K. Leetbergi kõne puhul. Post. 213. — M. R., Keele kaitseks. Päeval. 213. — Soome keele koll. Seals. 227. — K. Leetberg, Uued sõnad. Vastuseletuseks Joh. Aavikule. Post. 233. — Joh. Aavik, Väiksed keelelised märkused. Vastuseks Jaan Ibiusele. Post. 233. — Joh. Aavik, Vastuseletusele vastuseks. Post. 235.

Kirjandus.

— . —, Изъ истории борьбы противъ алкоголизма у эстовъ. В. Эрницъ. Päeval. 211. — L., Teatri-raamat. Toimetanud Bernhard Linde ja Gustav Suits. Tall. Teat. 211. — J. A., Jakob Liiv. Vare. Post. 214. — E. Schönberg, Kuidas kirjandust enam välja laotada ja lugejate arvu kasvatada. Post. 215, 217, 222, 225. — L. J., Haridust! Post. 225. — L., Eesti karskuseseltside ja karskuseseltside Keskoimekonna aruanded 1912. a. Tall. Teat. 229. — H. W., Eel- ja järelmängud ning moduleerimised, ehk ühest helisugust teise ülemineku harjutused. E. Miljan. Post. 233. — H. W., Arvamise ülesannete kogu alguskoolidele. I, II. ja III. kooliaasta. G. Jurewitschi järele Eesti koolide tarvis seadnud T. Kukk. Post. 212 — M. S., Prof. Dr. O. Schmeil'i Botanika käsiraamat. Eesti keelde M. Pill. Post. 235. — J. H., Botanika käsiraamat. Põllutööleht 40. — A. Lütis, Idealne kehakultura. J. Edwards'i järele Alma Kastru. Tervis 9. — V. E., Eesti Karskuseseltside ja Karskuseseltside Keskoimekonna aruanded 1912. Post. 236. H. W., Meie noored. Jaan Lattik. Meie Aastas. 115. —

Ajalugu.

J. Martson, Kabböle (Kappeli) küla — Eesti asundus Soomes 2 pildiga. Kodu. 10. — A. Ste, Halliste. Seals. — Eesti asundustest. Pildid Krimmist I pildiga. Seals. 10. — Pildid Kaukasusest I pildiga. Seals. 10. — Veto, Mõnda eestlaste priinimede ja kohanimede sündimisest. Seals. 10. — Mu, Väiksed elukommete pildid vanast Eestist. Perekonnal. 37. — Isiklikud mälestused Harry Jannsenist. Post. 231. — Vigala mees, Vigala kihelkond. Post. 188. — V. Kinnapuu, Peko jälgil. Seals. 230. — H. P., Nõiaprotsess meie maal. Päeval. 234. — H. Prants, Harry Jannsen luuletajana. (Pildiga.) Perekonnal. 41. — Joel N-n, Rootslased Eestimaal. Post. 214.

Kodumaa pildid.

Endise linnapea W. Lenderi austamine. Perekonnal. 37 — Kaks pidulikku avamist Tartus. Seals. 37. — Kunstniku A. Weizenbergi uued kujud. Seals. 37. — Tallinna linna omavalitsuse tööstuslised ettevõtted. 4 pilti. Seals. 38. — Eestlased Australias. Külaline 37. — Eesti näitus Tallinnas. 3 pilti. Seals. 37. — Oudova semstvo-valimised. Perekonnal. 41. — „Estonia“ orel. Seals. 41.

Ilukirjandus.

J. Õwiküla, Trükikojas. Post. 212. — Rudkas, Pidu. Külaline. 37. — Eduard Schönberg, Jaam. Perekonnal. 38. — Kusta Toom, Pagar Männiksaar. Perekonnal 39—41. — J. Sutermu, Teatris. Kül. 41. — Oskar Gustavson, Kehvaste omad. Sädemed. 9.

Fr. K. Kreutzwaldi nim.
Eesti Nõu-
Riiklik Avalik
Raamatukogu

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanded.

I.

Kuukiri „Eesti Kirjandus“.

- Kolmas aastakäik. 1908. 472 lhk.
Neljas aastakäik. 1909. 496 lhk.
Viies aastakäik. 1910. 512 lhk.
Kuues aastakäik. 1911. 488 lhk.
Seitsmes aastakäik. 1912. 518 lhk.

II.

Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused.

1. W. Reiman, Kivid ja killud. I. 1907. VIII+172 lhk.
2. M. Kampmann, Eesti vanem ilukirjandus. 1908. VIII+150 lhk.
3. M. Lipp, Masingite suguvõsa. 1908. XVI+216 lhk.
4. J. Jung. Muinasteadus eestlaste maalt. III. 1910. XXI+230 lhk.
5. Kreutzwaldi ja Koidula Kirjavahetus. I. ja II. 1910/1911. XV+826.
6. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat. I. 1909. IV+200 lhk.
7. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat II. 1910. IV+194 lhk.
8. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III. 1911. IV+206 lhk.
9. J. Kurrik, Kiirkirja õpetus. 1910. 92 lhk.
10. M. Kampmann, Eesti kirjanduse loo peajooned. Esimene jagu 1912. VIII+320 lhk.

III.

Eesti Kirjanduse Seltsi keele-toimekonna väljaanded.

1. Matematika sõnastik. 1909. 31 lhk.
2. Maadeteaduse sõnastik. 1910. 22 lhk.

IV

Eesti Kirjanduse Seltsi rahvakirjanduse-toimekonna väljaanded.

1. A. Kuusk Keemia algõpetus 1908. XII+92 lhk.
2. Äschylos, Kinnineeditud Prometheus. Kreeka keelest ümberpannud J. Jõgewer. 1908. 52 lhk.
3. M. J. Eisen, Eestlaste sugu. I. ja II. 1909—1911. 235 lhk.
6. Th. Pantenius, Üksi ja vaba. I. ja II. Ümber pannud K. A. Hindrey. 1910—1911. 660 lhk.
7. K. E. Sööt ja Gustav Suits, Eesti Luule. 1910. VIII+350 lhk.
8. J. Ostrov, Kalakasvatus väikestes tiikides. 1910. 98 lhk.
9. P. Hellat, Tervise õpetus. Teine trükk. Ilmunud 12 annet. 354 lhk.

V.

Eesti Kirjanduse Seltsi kooli-kirjanduse-toimekonna väljaanded.

Koolikirjandus.

- 1 a, b, c. A. Bilov, Aritmetika ülesannete kogu keskkoolidele. I.—III. jagu. 1908, 1909, 1910. 112, 124, 128 lhk.
- 3-a. J. Sarv, Füsika õpetus. I. 1910. 128 lhk.
4. J. Kalkun, Mineralogia käsiraamat. 1911. 152 lhk.

„EESTI KIRJANDUS“

ilmub ka 1913. korralikult üks kord kuus 2—3 poogna suuruses heal paberil. Vastutawa ja tegeliku toimetaja kohused on J. Jögewer oma peale võtnud. Teda toetab väljaandmisel laiendatud kuukirja-toimekond järgmiste liikmetega: J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga, W. Reiman, J. Tõnisson.

Kuukiri toob 1913. nagu siia maani pikemaid töösid Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-põllult, lühemaid teateid kirjanduseliste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirjavahetusi ja kõikide ilmuvate Eesti keeli raamatute nimekirja.

Et laialist tööpõldu hästi üle vaadata ja korralikult harida, on hulk keelemehi, kirjanikka, kunstnikka ja arvustajaid kuukirjale lahkelt kaastööd lubanud. Aasta jooksul avaldavad temas peale toimekoona liikmete pikemaid ehk lühemaid töösid ja teateid: F. Akel, F. Ederberg, H. Einer, E. Enno, A. Gailit, K. A. Hindrey, Aino Kallas, O. Kallas, N. Kann, F. Karlson, K. Kosik, H. Koppel, F. Kuhlbars, J. Kõpp, H. Lampnon, K. Leetberg, B. Linde, M. Lipp, J. Lõo, A. Lüüs, M. Okas, P. Olak, E. Peterson, H. Pöld, H. Prants, H. Raudsepp, M. Reichenbach, Kr. Raud, D. Rootsmann, K. Saral, J. Sarv, J. Semper, E. Schönberg, G. Suits, J. Tammemägi, A. Thomson, M. Treumann, F. Tuglas, H. Walk, J. W. Weski, G. Wilberg.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusmeeste, raamatukaupluste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transferdiga kõige soovitam: Tartu, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Endistest aastakäikudest on veel saadaval:

II. aastakäik. 1907.	120 lhk.	30 kop.
III. " 1908.	472 "	2 rubla 50 kop.
IV. " 1909.	496 "	2 " 50 "
V. " 1910.	512 "	2 " 50 "
VI. " 1911.	488 "	2 " 50 "
VII. " 1912.	488 "	2 " 50 "

Kuukirja-toimekond.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. Jögewer.

